

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tina Sabadin

Doc. Dr. Matija Rojec

Doc. Dr. Maja Bučar

**ODPRAVLJANJE OTROŠKEGA DELA V DRŽAVAH V RAZVOJU S
POMOČJO PROGRAMOV IZOBRAŽEVANJA**

Diplomsko delo

LJUBLJANA, 2003

KAZALO

I. SEZNAM KRATIC

II. SEZNAM TABEL IN GRAFOV

1. UVOD.....	1
2. OTROŠKO DELO V DANAŠNJEM ČASU.....	8
2.1 RAZSEŽNOST PROBLEMA	8
2.2 OBLIKE OTROŠKEGA DELA	12
2.3 DRUŽBENO IN EKONOMSKO OKOLJE	17
2.3.1 Revščina in izkoriščanje	18
2.3.2 Socialne politike	19
2.3.3 Ekonomske politike	19
2.4 ODGOVOR NA IZZIV.....	21
2.4.1 Izobraževanje	22
2.4.2 Zakonodaja.....	22
2.4.3 Odstranitev in rehabilitacija.....	23
2.4.4 Mobilizacija družbe	24
3. IZOBRAŽEVANJE IN OTROŠKO DELO.....	20
3.1 MEDNARODNE OBVEZE DO IZOBRAŽEVANJA IN ODPRAVLJANJA OTROŠKEGA DELA	27
3.2 KDO DELA, KDO JE V ŠOLI?	30
3.3 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA PRISOTNOST OTROK NA DELU IN V ŠOLI ..	30
3.3.1 Revščina: povod in posledica	31
3.3.2 Družbene vrednote	31
3.3.3 Družbena, etnična in ekonomska diskriminacija	32
3.3.4 Spol	33
3.4 TEHTANJE VREDNOSTI IN POMENA IZOBRAŽEVANJA	34
3.4.1 Življenje in delo	34
3.4.2 Šola kot del rešitve.....	34
3.4.3 Šola kot del problema	35
3.4.4 Učitelji.....	30
3.5 ZASLUGE IN NEZASLUGE ŠOLE IN DELA.....	30

3.5.1	Splošni vidiki	30
3.5.2	Vidiki delovnih otrok	37
3.6	RAZLIČNI PRIJEMI ZA SKUPEN CILJ	38
4.	INDIJA	44
4.1	DEMOGRAFSKI PODATKI	44
4.2	IZOBRAŽEVALNA POLITIKA	45
4.3	OTROŠKO DELO V INDIJI	40
4.3.1	Otroško delo skozi politični drobnogled	41
4.3.2	ILO - IPEC in izobraževanje otrok, odvzetih iz dela	42
4.3.3	Delovanje agencij Sistema ZN v Indiji	50
4.3.4	Janshala program	51
5.	ZAKLJUČEK	54
6.	LITERATURA	55

I. SEZNAM KRATIC

CRC – Convention on the Rights of Child/*Konvencija Združenih narodov o otrokovih pravicah*

DVR – Države v razvoju

HDI – Human Development Index/*indeks človeškega razvoja*

ILO – International Labour Organisation/*Mednarodna organizacija dela*

IPEC – International Programme for Elimination of Child Labour/*Mednarodni program za odpravo otroškega dela*

NCLP – National Child Labour Project /*Nacionalna projektna družba otroškega dela*

NGO – Non Governmental Organisation/*nevladna organizacija*

ODA – Official Development Assistance/*Uradna razvojna pomoč*

UEE – Universalization of Elementary Education/*univerzalizacija osnovnega izobraževanja*

UNIC – United Nations Information Centre/*Informacijski center Združenih narodov*

UNDP – United Nations Development Programme/*Razvojni program Združenih narodov*

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation/*Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo*

UNICEF – United Nations Children's Fund/*Skład Združenih narodov za otroke*

UNFPA – United Nations Population Fund/*Skład Združenih narodov za dejavnosti o prebivalstvu*

TEC – Transitional Educational Centres/*Tranzicijsko izobraževalni centri*

VEC – Village education Committes/*Vaški izobraževalni odbori*

II. SEZNAM TABEL IN GRAFOV

TABELA 2.1 – Porazdelitev otroškega dela otrok, in sicer starih od 5 do 14 let, v DVR po regijah in spolu za leto 1995.....	str.3
TABELA 2.1 – Delež otrok starih od 5 do 14 let, ki delajo po svetovnih regijah za leto 1995.....	str.3
TABELA 2.3 – Otroško delo v 26 državah po panogah in spolu (povprečne vrednosti)..	str.10
GRAF 4.1 – Sektorska struktura otroškega dela.....	str.40

1. UVOD

Otroško delo je pereč problem današnjega časa, ko je razvoj civilizacije na vedno višjem nivoju, ko govorimo o enakopravnosti, svobodi in zelo opevanih ter tako "modernih" človekovih pravicah. Dandanes se borimo za pravice vseh ljudi, živali, drugačnih, mnogokrat pa pozabljamo ravno na tiste, ki so uživanja teh pravic zelo potrebni, a so jim te pravice zaradi njihove nemoči, nesposobnosti, nedostopnosti najbolj kratene. Govorim o otrocih, predvsem o tisti skupini otrok, ki se od naših (mislim na našo socializirano družbo, kjer naši otroci preživijo jutro v šoli, kjer se učijo za prihodnost, popoldne pa z igro, televizijo, računalnikom ...) bistveno razlikuje. To so otroški delavci, otroci stari od 5 do 14 let, ki delajo za denar, da preživijo, da preživi njihova lastna družina, to so otroci, ki izhajajo iz revščine. Tem otrokom osnovne človekove pravice niso zagotovljene. Sem pa ne sodijo le revne države, to je problem, ki se pojavlja v skoraj vseh državah sveta. Osvetlitev le delčka tega problema je namen te naloge.

V svoji nalogi se bom poleg predstavitve problema usmerila predvsem na povezanost otroškega dela in izobraževanja. Šola bo kot rešitev iz pekla nevarnega in izkoriščevalskega dela glavno vodilo skozi nalogo. Poleg uvodne predstavitve problema v statističnih številkah, vzrokih, možnih rešitvah, bo osrednji del vezan na otroško delo in izobraževanje, prednosti in slabosti šole. Zadnje, širše poglavje, je namenjeno pregledu problema skozi konkreten primer, in sicer na podlagi podatkov Indije. Sledi še povzetek obravnavanega in potrditev oziroma zavrnitev hipoteze.

S problemom otroškega dela se ukvarjajo številne nacionalne, mednarodne vladne in nevladne ustanove. Ene dosegajo boljše uspehe, druge slabše, saj je odpravljanje otroškega dela zelo težka in dolgotrajna naloga. Vnaprej postavljam hipotezo, v kateri trdim, da kljub strateškim programom, ki so jih izdelale razne mednarodne agencije in nacionalne ustanove določenih držav, katere skušajo z izobraževanjem odpraviti otroško delo v DVR (državah v razvoju), ostaja ta fenomen prisoten. Zastavljeni programi delujejo, vendar otroškega dela še dolgo ne bodo odpravili. Problem ni v samem konceptu programov, ampak v izvajanju le-teh in njihovi dostopnosti. V svoji nalogi bom uporabljala več različnih metod analize, med katerimi bosta prevladovali deskriptivna metoda in primerjalna metoda analize primarnih in sekundarnih virov.

2. OTROŠKO DELO V DANAŠNJEM ČASU

Otroško delo se ne nanaša na mlade, ki delajo nekaj ur tedensko, da si zaslužijo žepnino. Tako delo ne vpliva na otroško izobraževanje, zdravje in razvoj. Tako delo nima nič skupnega s problemi, s katerimi se srečuje mnogo otrok, ki morajo delati dosti ur dnevno ali pod težkimi pogoji, da zagotovijo svoji lastni družini preživetje. Vrsta dela, ki ga opravljajo otroci in je označeno kot »otroško delo« je delo, ki otroke oropa njihovega otroštva in dostojanstva ter ovira njihov dostop do izobrazbe in sprejemanja modelov obnašanja za življenje.

2.1 RAZSEŽNOST PROBLEMA

Da bi dobili globalne številke ekonomsko aktivnih otrok, bi potrebovali resnične in primerljive statistične podatke posameznih držav. Za kompleksno naravo otroškega dela in občutljivost problema je značilno, da taki podatki niso dostopni. Mnoge države ne zbirajo ali javno objavljajo številke o otroškem delu in v tistih državah, kjer statistike so, dajejo le-te delni pogled na problem, saj pogosto ne vključujejo vseh kategorij otroškega dela, predvsem tisto v hišnih opravilih, kmetijstvu in neformalnem sektorju.¹

V pomoč pri pridobivanju podatkov v DVR (državah v razvoju) se je vključil ILO (Mednarodna organizacija dela). V mnogih državah so tako začeli z uvajanjem poskusnega popisa prebivalstva in ugotovili, da je kar okrog 25 % otrok med 5 in 14 letom vključenih v katero od oblik ekonomske aktivnosti. Po ocenah ILO dela v državah v razvoju okrog 250 mio otrok starih od 5 do 14 let, od tega je polovici (120 mio) to edina aktivnost, druga polovica pa usklajuje delo s šolanjem ali drugimi neekonomskimi aktivnostmi. Otroško delo je problem celega sveta,² globalno gledano pa je otroško delo najbolj prevladujoče v manj

¹ Zaradi prepovedi otroškega dela se pojavlja problem ugotavljanja natančnega ali vsaj približnega števila otroških delavcev. Statistične raziskave posameznih držav namreč ne zajemajo oz. ne sprašujejo po delovni sili, mlajši od 15 let. Tako imajo le redke države podatke o otroškem delu, še posebej o otroških delavcih, mlajših od 10 let. Čeprav si ILO prizadeva na različne načine pridobiti podatke o otroškem delu, je to oteženo tudi s strani nekaterih držav oz. vlad, ki zanikajo obstoj otroškega dela.

² Velika Britanija in ZDA imata otroško delo (Wallace,1997:219). Tudi Italija se zaradi velikega migracijskega pritoka iz Vzhodne Evrope, Bližnjega Vzhoda in Azije sooča s precejšnjim deležem otroškega dela.

razvitih regijah sveta. Azija ima največji delež dela, ki ga opravljajo otroci, sledita Afrika ter Latinska Amerika (ILO, 1998).

Tabela 2.1 : Porazdelitev otroškega dela otrok, starih od 5 do 14 let, in sicer v državah v razvoju po regijah in spolu za leto 1995.

Regija	Oba spola	Fantje	Dekleta
Svet (v mio)	250	140	110
	%	%	%
Afrika	32	56	44
Azija (brez Japonske)	61	54	46
Latinska Amerika in Karibi	7	67	33
Oceanija (brez Avstralije in Nove Zelandije)	0.2	57	43
Delež po spolu	100	56	44

Vir: ILO, 1998

Kot je razvidno iz tabele 2.1, se otroško delo pojavlja predvsem v Aziji in Afriki. Ta dva kontinenta imata največji delež otroškega dela. Za Azijo znaša ta delež 61 %, za Afriko pa 32 %. Največji delež otrok, ki delajo, ima Afrika, in sicer kar 41 % (glej tabelo 2.2). V Latinski Ameriki in Oceaniji je delež otroškega dela manjši (7 % oziroma 0.2 %). Iz tabele 2.2 je razvidno, da je največja razlika med spoloma otroških delavcev v Latinski Ameriki, najmanjša pa v Aziji.

Tabela 2.2 : Delež otrok starih od 5 do 14 let, ki delajo, po svetovnih regijah za leto 1995.

Regija	Oba spola	Fantje	Dekleta
Ocena v svetu	24.7	27.0	22.3
Afrika	41.1	46.0	36.7
Azija (brez Japonske)	21.5	22.5	20.4
Latinska Amerika in Karibi	16.5	21.8	11.1
Oceanija	29.3	32.7	25.8

Vir: ILO, 1998

Odsotnost oprijemljivih podatkov ustvarja "handicap" v ugotavljanju, ali otroško delo narašča ali se zmanjšuje.

Lahko domnevamo, da se zaradi faktorjev, kot so rast dohodka na prebivalca, izboljšanje osnovnega izobraževanja in zmanjšanje števila članov v družini zmanjšuje delež otroške delovne sile v Vzhodni in Jugozahodni Aziji.

Po drugi strani pa se je v Afriki otroško delo povečalo pod vplivom faktorjev kot so:

- hitra rast populacije;
- zniževanje življenjskega standarda, ki je posledica gospodarske krize;
- premajhne naložbe v javni sektor in temeljne ekonomske in socialne storitve, predvsem v izobraževanje;
- vojne in civilni spori;
- zmanjševanje števila družinskih članov in povečanje žensko vodenih gospodinjstev.

Prav tako so zelo velik faktor, ki vpliva na povečanje odvisnosti otroškega dela v afriških državah, naravne nesreče ter epidemija HIV/AIDS (ILO, 1998).

V Afriki sedaj dela 80 milijonov otrok, do leta 2015 pa naj bi se to število povečalo na 100 milijonov. Predvsem je otroško delo problem držav Vzhodne, Srednje in Zahodne Afrike, kjer naj bi po ocenah ILO v 22 državah delalo več kot 30 % otrok starih od 10 do 14 let. Od 10 držav z največjim deležem otroškega dela, v starostni skupini od 10 do 14 let, pa sta le 2 iz južne Azije – Butan in Nepal. Ostale pripadajo Vzhodni, Srednji in Zahodni Afriki. Po razvrščenosti ZN spadajo te države, razen Kenije, k najmanj razvitim državam (ILO, 1998).

Otroško delo ima lahko kot primerjalna prednost držav v razvoju na svetovnem trgu več pomenov, odvisno je le, kako gledamo. Čeprav marsikatera razvita država vidi otroško delo kot nekaj nemoralnega, pa je preživetje v marsikateri državi odvisno tudi od prihodka otrok v družini. Ti prispevajo običajno kar tretjino celotnih družinskih sredstev, včasih tudi več. (Lenardič, 2001:12).

Vpliv na otroško delo imata vsekakor tudi globalizacija in liberalizacija trgovine, torej so otroci med prvimi žrtvami tudi teh procesov. Če si podjetja iz držav v razvoju prizadevajo za zmanjšanje proizvodnih stroškov v izvoznih industrijah, bodo težili k zaposlovanju otrok, da dobijo oziroma obdržijo konkurenčno prednost na svetovnem trgu. Države v razvoju imajo tako poceni delovno silo (otroška delovna sila konkurira odrasli delovni sili, saj je cenejša), poleg tega pa ta delovna sila (otroci) ne prinaša delodajalcu nobenih drugih obveznosti, saj kot pravno neobstoječa kategorija nima nikakršnih pravic. Strahovi pred brezmejnimi

širjenjem otroškega dela so izzvali potrebo po »socialni klavzuli« v mednarodnih trgovinskih dogovorih, ki bi vsebovala tudi prepoved otroškega dela, zato je to postal enoten problem v mednarodnih trgovinskih pogajanjih. Države v razvoju, predvsem iz Azije in Latinske Amerike, so klavzulo označile kot prikriti protekcionizem. Glavni razlog naj bi bila raven plač in socialna varnost, ki sta odvisni od ravni razvoja vsake države. Socialna klavzula pa bi državam z nizkimi plačami onemogočila razvoj s tem, ko bi jim odvzela njihovo najpomembnejšo primerjalno prednost v mednarodni trgovini (UNICEF, 1997:70).

Golub v Lenardič (2001:15) meni, da "nizki delovni standardi in nizke plače so odraz velike količine nekvalificirane delovne sile in nizke produktivnosti v državah v razvoju. (...) Prisiljevanje revnih držav, da sprejmejo in izvajajo strožje delovne standarde, lahko dvigne njihove stroške dela, če izvajanje teh standardov dejansko zniža delovno intenzivnost proizvodnje in zmanjša primerjalno prednost države v tem sektorju."

Razvite države se za pomoč v boju proti otroškemu delu sklicujejo na možnost uporabe negativnih ekonomskih sankcij, da bi pomagale preprečevati otroško delo v državah v razvoju. Vendar ti potrošniški bojkoti in trgovinske sankcije ne predstavljajo učinkovitega načina za odpravljanje otroškega dela, nehote pa lahko privedejo še do vrste negativnih posledic. Relativno gledano pa število otrok, zaposlenih v izvoznih industrijah, predstavlja le majhen del celotnega svetovnega problema otroškega dela (številke kažejo okrog 5 % vseh delovnih otrok). (UNICEF, 1997)

Manj kot je določena država razvita, bolj je v njej prisotno otroško delo, oziroma večji je delež delovnih otrok v tej državi (iz tabele 2.1 je razvidno, da imata največji delež otroškega dela Azija in Afrika /ILO, 1998/), čeprav ne smemo zanemariti podatka, da je žal otroško delo prisotno tudi v razvitih državah (v Združenih državah Amerike je leta 1997 bilo 290.000 nelegalno zaposlenih otrok, 14.000 je mlajših od 14 let /The Working Stiff Journal,1999/). Industrializiranim državam ni tuj problem otroškega dela; mišljenje, da je edina vrsta dela, ki ga opravljajo otroci v teh državah, za žepnino, je nepravilna. Nevarne oblike otroškega dela v razvitih državah so pač prepuščene otrokom etničnih in ekonomskih manjšin, imigrantov in obrobni skupin. Sodobni svet se bori za zmanjšanje odstotka otroškega dela. Pri tej "ideji" sodeluje mnogo držav, mednarodne vladne organizacije, na lokalnem nivoju pa tudi nevladne organizacije in aktivisti, ki iščejo pot, da bi odstranili otroke iz nevarnih delovnih situacij in poiskali možnosti za njih.

2.2 OBLIKE OTROŠKEGA DELA

Pojavne oblike otroškega dela lahko razdelimo na več vrst, kot so gospodinjske storitve, prisilno delo, izkoriščanje spolnosti v komercialne namene (seksualni turizem), industrijsko in plantažno delo, poulično delo, delo za družino, delo deklet.

- Otroci, zaposleni v gospodinjskih storitvah

Najbolj izkoriščeni in občutljivi od vseh otrok – ker se jih tudi najtežje zaščiti – so tisti otroci, ki so zaposleni v gospodinjskih storitvah. Ti so pogosto slabo plačani ali pa sploh niso; njihovi delovni pogoji in okoliščine so povsem odvisni od kapric zaposlovalcev, ki ne gledajo na njihove legitimne pravice, oropani so šolanja, igre in družbenih aktivnosti, kot tudi duševne podpore s strani prijateljev in lastne družine. Kar je najpomembnejše, pa so taki otroci izpostavljeni fizični in spolni zlorabi. Osamitev otrok v gospodinjskih storitvah preprečuje realno ocenitev njihovega števila po svetu.³

- Prisilno delo otrok v industriji

Prisilno otroško delo se nahaja zlasti, ne pa samo, v južni Aziji, kjer otroke, pogosto še ne osem ali devet let stare, starši zastavijo tovarniškemu posestniku ali njihovim posrednikom v zameno za zelo nizka posojila. V Indiji je ta tip transakcij zelo razširjen v industriji s cigaretami, izdelovanju tepihov, izdelovanju vžigalic, svile in opek.⁴

- Spolna zloraba otrok – izkoriščanje spolnosti v komercialne namene (seksualni turizem)

Nelegalna narava milijarde delavske nelegalne industrije pomeni tudi izkoriščanje spolnosti otrok v komercialne namene in onemogoča zbiranje zanesljivih podatkov. Nevladne organizacije na tem področju ocenjujejo, da je okrog milijon deklet letno po svetu zabljenih ali prisiljenih v to obliko nevarnega dela, ki pogosto lahko meji na suženjstvo (UNICEF, 1997).

³ Popis gospodinjstev s srednjimi dohodki v Columbu (Šri Lanka) kaže, da ima eno gospodinjstvo od treh otroka pod 14 letom starosti za gospodinjskega služabnika. Popis gospodinjstev s služabniki v Urugvaju ugotavlja, da jih je 34 % začelo delati pred svojim 14 letom (UNICEF, 1997).

⁴ Najbolj znana od vseh je industrija tepihov Mirzapur-Bhadohi-Varanasi v državi Uttar Pradesh. Poročila navajajo nedavne študije o teh otrocih, ki so pogosto v ujetništvu, mučeni in prisiljeni delati 20 ur dnevno brez odmora. Majhni otroci morajo čepeti od zore do mraka vsak dan (UNICEF, 1997).

Prav tako so žrtve izkoriščevalcev tudi dečki. Zaradi fizične in psihosocialne škode, ki ga pusti spolno izkoriščanje v komercialne namene, je to eno najbolj nevarnih oblik otroškega dela. Vpleteni otroci se morajo vsak dan srečati z resnimi zdravstvenimi tveganji, kar vključuje bolezni dihal, spolno prenosljive bolezni, nezaželene nosečnosti in odvisnost od drog. Noben družbeni sektor se ne more izogniti odgovornosti. Družine – zaupana jim je skrb, vzgoja in razvoj otrok – so sokrivci, ker dopustijo spolno izkoriščanje svojih otrok. Tu so še ljudje, ki spolnost kupujejo; prekupčevalci; profesionalni kriminalci, ki vodijo bordele; kot tudi vsi ljudje, vključno s pokvarjenimi ali brezdušnimi uradniki, ki samo gledajo.

- Delo otrok v kmetijstvu

Povsod po svetu najdemo otroke, ki opravljajo industrijsko ali plantažno delo v nevarnih pogojih. Fizično tveganje teh otrok – saj je njihovo delo tvegano tudi zaradi nevarnih kemikalij ali pokvarjenih strojev – je mnogokrat bolj opazno od nevarnosti za čustveni in družbeni razvoj, ki je tudi vsekakor globok. Industrije z zaposlenimi otroki so vseh oblik in velikosti, od industrije usnja v okolici Neaplja v Italiji do industrije, kjer izdelujejo opeko v Kolumbiji in Peruju, ki zaposluje otroke že pri osmih letih starosti (UNICEF, 1997).

Število otrok, izkoriščanih v plantažnem kmetijstvu po vsem svetu, je enako veliko številu tem, ki so vključeni v industrijo. Nevarnosti, s katerimi se srečujejo slednji, niso nič manjše. Iz tabele 2.3 je razvidno, da je največji delež zaposlenih otrok v 26 državah zaposlenih v kmetijstvu (ILO, 1998a). V nekaterih predelih predstavljajo otroci tretjino delovne sile in so vključeni v več kot 40 % nesreč pri delu (UNICEF, 1997).

- Poulično delo otrok

Poulično delo je lahko kruto in nevarno za otroke, ker ogroža njihov fizični in psihosocialni razvoj, pogosto so ogrožena tudi njihova življenja. Mnogo teh otrok dela na cesti za lastno preživetje in preživetje svoje družine. Te otroke pogosto vidimo, da loščijo čevlje, perejo avtomobile, čuvajo prtljago, ponujajo rože, zbirajo smeti za reciklažo ...

Najbolj značilna vrsta otroškega dela je delo na kmetijah ali pri drugih družinah. Večji del dela za tujo družino na domu opravljajo dekleta. Z večino nevarnosti, s katerimi se srečujejo fantje, se srečujejo tudi dekleta. Dekletom pa so namenjeni tudi dodatni problemi: od spolnih pritiskov zaposlovalcev do izvzetja iz izobraževanja. Glede na podatke ILO je 56 % od 10 do 14 let starih otrok, ki delajo v DVR, dečkov. Če bi bili sposobni izmeriti število deklet, ki

opravljajo neregistrirana dela kot gospodinjske strežnice ali kot delavke doma, kar omogoča drugim članom družine, da gredo v plačano službo, bi podatki pokazali večje število delovnih deklic kot dečkov. To še posebej velja za dekleta, ki opravljajo dvojno delo – imajo delo izven doma, morajo pa opraviti vsa hišna opravila tudi doma. (UNICEF, 1997)

- Delo otrok v razmerah suženjstva

Otroci delajo tudi v razmerah suženjstva. Kljub temu, da je suženjstvo prepovedano z mnogimi ratificiranimi mednarodnimi dokumenti (ILO konvencije) in z zakoni večine držav, je otroško suženjstvo še zelo prisotno v nerazvitem svetu. Čeprav ga nacionalni zakoni prepovedujejo, je te zakone zelo težko izvajati, saj segajo vzroki za to globoko v revščino, lokalne navade kot tudi lokalne strukture moči. Situacije, ki prisilijo otroke do dela, so predvsem izkoriščanje revščine, odsotnost ustrezne izobrazbe (šolanje) in omejitve, ki imajo korenine v tradiciji. Število delovnih ur, ki jih morajo otroci opraviti, je pomemben kazatelj resnosti problema otroškega dela. Več ur kot otroci namenijo delu, manj jim jih ostane za učenje. Čeprav je težko dobiti točne podatke, ni dvoma, da so za večino delovnih otrok delovne ure v presežku glede na kakršenkoli razumski prag, kar vpliva na njihovo vzgojno obnašanje in posredno znižuje možno vizijo o pobegu iz pasti revščine, kjer je večina rojena. (ILO, 1997a)

Kot smo že rekli, manj kot je država razvita, večji je delež otroškega dela. Tudi kultura in tradicija v teh državah sta drugačni kot v razvitih državah. V okviru tega predstavlja otroško delo socializacijo, pomembno za razvoj otroka in pripravo na prihodnost (Lenardič, 2001:12). Na tradicijo pa se sklicuje in jo izkorišča marsikateri delodajalec, ki otroke zaposli. Taka zaposlitev jim ne daje nikakršne kvalifikacije. Pojavi se zloraba otroškega dela in otroci se zaposlujejo v vedno bolj nevarnih zaposlitvah, saj nimajo druge izbire. Poleg revščine in tradicionalnih vrednot sta pomembna vzroka tudi dolg družine ali grožnja z dolgom, ki je vzrok nevarnega in prisilnega otroškega dela ter zaposlenost družinskih članov v panogah in zaposlitvah, kjer so plačani na osnovi količine izdelanega in jim otroci pri tem pogosto "pomagajo" (ILO, 1996:14-15).

Nevarna dela so pogosto namenjena etničnim manjšinam in nižjim socialnim razredom, ki predstavljajo tudi najrevnejši segment družbe. Etnične manjšine, pribežniki, migranti in ponižani otroci so še posebej izpostavljeni, saj mnogi nimajo niti osnovnih osebnih

dokumentov o svojem rojstvu. Legalno ne obstajajo, tako da so izključeni iz vsakršnih osnovnih socialnih programov, vključno z izobraževanjem (ILO, 1997a).

V mnogih državah vodilna kultura ne dovoljuje otroškega dela, zato pa ne vidi problema zaposlovanja otrok rasnih, etničnih ali ekonomskih manjšin. V ZDA so otroški delavci najpogosteje iz Azije ali Latinske Amerike, mlada dekleta iz Tajvana, Kitajske, ki so še posebej "primerna" za prekupčevanje in prodajanje spolnih uslug. S problemom otroškega dela je najbolj povezano pomanjkljivo oziroma nasplošno odsotno izobraževanje otrok.

Ta povezava pa je še toliko bolj vidna pri dekletih, ki tvorijo večino neregistriranega otroškega dela in 2/3 nešolane populacije. Mnogo otrok manjšin začne delati že pri petih letih, opravljajo predvsem neplačana in izkoriščevalska hišna opravila. Nizek status deklic, kar odraža tudi nizek status žensk, pomeni drugačno ekonomsko vrednost njihovega dela (ILO, 1997a).

Izkoriščanje otrok se kaže v zaposlovanju vedno mlajših otrok, zaposlovanju otrok v nevarnih pogojih, dolgih delovnih urah in kakršni koli obliki novodobnega suženjstva, kot so dolžniška odvisnost (debtbandage)⁵, prostitucija, beračenje (begging), in v nekaterih primerih pri pomoči v gospodinjstvu – t.i. "posvojitev otrok" (Soeratno v Lenardič, 2001:12). Bolj kot je tip ekonomske aktivnosti ali vrste zaposlitve osnoven, saj ne potrebuje posebne kvalifikacije, večji je delež zaposlenih otrok v njem. Tako je, kot že omenjeno, največji delež zaposlenih otrok v kmetijstvu in podobnih panogah, kar je razvidno iz tabele 2.3, vendar pa se ta delež razlikuje od države do države ⁶(ILO, 1998).

⁵ Po točki a) 1. člena Dodatne konvencije o odpravi suženjstva, trgovine s sužnji ter ustanov in praks, podobnih suženjstvu, so to stanje ali razmere, "ki izvirajo iz tega, da je dolжник zastavil svoje osebne storitve ali storitve osebe, ki je pod njegovim nadzorom, kot jamstvo za dolg..." (Društvo Združenih narodov za Republiko Slovenijo v Lenardič, 2001: 12).

⁶ Leta 1996 je v Kambodži bilo zaposlenih v kmetijstvu 90 % otrok od vseh zaposlenih otrok, v primerjavi s 65 % teh na Filipinih. Po drugi strani je delež otrok, ki delajo v trgovini, gospodinjstvu in hotelirstvu 17 % na Filipinih, v Kambodži pa le 7 %. Zaradi prevlade kmetijstva v Kambodži je delež otrok v zaposlitvah, ki so povezane s kmetijstvom, skoraj 90 %, na Filipinih pa 75 % (Lenardič, 2001:13).

Tabela 2.3 : Otroško delo v 26 državah po panogi in spolu (povprečne vrednosti)

Panoga	Oba spola (%)	Dečki	Dekleta
<i>Kmetijstvo, gozdarstvo, ribolov</i>	70,4	68,9	75,3
<i>Industrija</i>	8,3	9,4	7,9
<i>Trgovina, gostinstvo, hotelirstvo</i>	8,3	10,4	5,0
<i>Družbene in osebne storitve</i>	6,5	4,7	8,9
<i>Transport, skladiščenje in komunikacije</i>	3,8	3,8	-
<i>Gradbeništvo</i>	1,9	2,0	1,9
<i>Rudarstvo in kamnolomi</i>	0,9	1,0	0,9

Vir: ILO,1998

Kar 70,4 % vseh delovnih otrok je zaposlenih v kmetijstvu, od tega je več deklet kot dečkov. Druga panoga, kjer dekleta prednjačijo pred dečki, je panoga družbenih in osebnih storitev. Tu so vsekakor številčnejša tista dekleta, ki delajo kot "sužnje" v gospodinjstvih in kot prodajalke spolnih uslug.

Otroško delo se pojavlja tako v ruralnem kot urbanem okolju v neformalnem sektorju. Ker je otroško delo prepovedano, ti otroci nimajo nikakršnih pravic pri delu. Tako so otroci popolna delovna sila za delodajalca, ki mu je, kot smo že omenili, le do največjega možnega znižanja stroškov proizvodnje, saj so otroci za delo zelo slabo plačani ali sploh niso. Podobne primere lahko zasledimo tudi v formalnem sektorju, ne neposredno, ampak pri pogodbenih izvajalcih, ki so del neformalnega sektorja. Tisti del, v katerem razviti svet najbolj prispeva k otroškemu delu, so multinacionalke, ki selijo svojo proizvodnjo v države z nizkimi proizvodnimi stroški. Več otrok kot lahko delodajalec zaposli, bolj lahko zniža proizvodne stroške, zviša svoj delež dodane vrednosti, ki jo proizvede otrok, medtem ko je delež otroka manjši. To ustvari začarani krog revščine. Tako otroško delo znižuje mezde odrasli delovni sili, ki je zaradi manjšega družinskega prihodka prisiljena pošiljati otroke na delo, da nekoliko pripomorejo k celotnemu družinskemu proračunu. Brez možnosti izobraževanja, ki predstavlja investiranje v človeški kapital in akumulacijo le-tega, ostaja delovna sila nekvalificirana in obsojena na slabo plačana dela. V makroekonomskem smislu delo, ki je škodljivo za otrokov razvoj, ohranja revščino s tem, ko znižuje zaloge človeškega kapitala (stock of human capital), ki so nujne za ekonomski in socialni razvoj. Kljub temu pa popolna odprava otroškega dela v DVR,

predvsem v zelo revnih državah, ni mogoča, saj je delež otrokovega zaslužka v družinskem prihodku zelo pomemben za preživetje. (Lenardič, 2001:14).

Čeprav mednarodni delovni standardi prepovedujejo delo otrok, vsaj tisti, ki določajo najnižjo dopustno starost zaposlovanja (Konvencija ILO o najnižji starosti), ne upoštevajo vseh problemov, s katerimi se srečujejo države z velikim deležem otroškega dela. To pomeni, da bi takojšnja in popolna odprava otroškega dela še bolj poslabšala položaj v teh državah. Ugodnejša rešitev za najrevnejše države bi tako bila izboljšanje delovnih razmer otrok in postopna odprava otroškega dela. V zvezi s tem daje mednarodna skupnost velik pomen povezavi med otroškim delom in izobraževanjem (*International Conference on Child Labour: Oslo, 27-30 Oct.1997, katere tema je bila Relationship between Education and Child Labour*). Kljub temu, da se zavzemajo za brezplačno osnovno šolanje, se marsikateri starši ne odločijo za šolanje otrok. Vzroke je moč iskati v revščini, tradiciji, slabi kvaliteti šol in oddaljenosti šol od domačega kraja.

2.3 DRUŽBENO IN EKONOMSKO OKOLJE

Da bi se lahko učinkovito borili proti otroškemu delu, je pomembno, da razumemo njegove pomembnejše vzroke. Otroško delo je kompleksen problem, ki je tesno povezan s prevladujočim družbenim in ekonomskim okoljem. Revščina, porazdelitev dohodkov, plodnost, izobraževanje, slaba prehrana in status žensk kot tudi ekonomska struktura in makroekonomske politične smernice so tesno povezani z otroškim delom.

Razvojne težnje, ki sledijo cilju zmanjševanja revščine in otroškega dela, se navezujejo na naslednje dejavnike:

- zagovarjajo dobrobit otrok;
- varujejo občutljive in revne;
- vzdržujejo makroekonomsko stabilnost in izkoriščajo prednosti, ki jih ponuja globalna ekonomija;
- zavzemajo se za učinkovito vlogo javnega sektorja skupaj z vlogo konkurenčnega privatnega sektorja;
- ščitijo okolje.

Da bi državi uspelo zmanjšati revščino, mora najprej doseči uspeh na vseh teh področjih.

Otroško delo ni samo moralno nesprejemljivo, nelegalno in ki pomeni žalitev človekovega dostojanstva, je tudi skrajno revna ekonomija. Zavira razvoj človeških virov, znižuje življenjsko dobo posameznikov, znižuje nivo produktivnosti in ekonomske rasti za širšo družbo. Otroci, ki bodo zgodaj začeli delati, bodo najverjetneje imeli nižji nivo izobrazbe, kar izpostavlja njihovo socialno in ekonomsko neenakost in omejuje njihovo socialno mobilnost navzgor.

2.3.1 Revščina in izkoriščanje

Najmočnejša sila, ki pelje otroke v nevarno delo ali zaposlitev, je revščina. Glede na podatke Svetovne Banke več kot 1.3 milijarde ljudi živi za manj kot 1\$ na dan – to je mednarodno definirana meja absolutne revščine. Po ugotovitvah UNICEFA otroci tvorijo 50 % revnih. Ocene kažejo, da 650 milijonov otrok živi v absolutni revščini, njihovo število pa narašča. Med leti 1988 in 1993 je število revnih otrok naraslo za 20 % v saharški Afriki in Latinski Ameriki. (ILO, 1997c). Human Development Report (UNDP, 2001a) trdi, da je stopnja dohodkovne disparitete med 20 % najbogatejših in najrevnejših celotne svetovne populacije narasla s 30:1 na 78:1 od leta 1960 do 1994. Trenutno najrevnejših 20 % svetovne populacije prejema le 1.1 % vseh dohodkov, kar je le polovica tega, kar so dobili leta 1960. (UNDP, 2001b)

Širok razkorak med revnimi in bogatimi obstaja tako v razvitih državah kot v DVR. Naraščajoča revščina in naraščajoče neenakosti lahko razložijo visoko število otroških delavcev. Izkoreninjenje revščine naj bi bil središčni cilj razvojnih teženj 21. stoletja. Res je, da večina delovnih otrok prihaja iz revnih družin, vendar vsi revni otroci ne delajo. Razlogi, zakaj so otroci bolj zaželena delovna sila kot odrasli, so tudi neekonomske narave: otroci so premalo zavestni o svojih pravicah, zaradi svoje naivnosti lažje sprejemajo nevarna dela in so bolj poslušni.

2.3.2. Socialne politike

Brez preišljenih socialnih politik, ki se ukvarjajo z družbeno in ekonomsko dimenzijo revščine, otroško delo ne more biti odpravljeno. Univerzalizacija osnovnega in srednješolskega izobraževanja je kritično pomemben faktor v širšem pristopu k odpravljanju otroškega dela. Dlje časa kot hodijo otroci v šolo, manj bodo vključeni v delo. Poleg primerne investiranja v izobraževanje so še drugi elementi politike izobraževanja, pomembni za zmanjšanje otroškega dela:

- zakoni, ki določajo obvezno osnovno izobraževanje;
- posebni ukrepi za zagotovitev enakega dostopa dečkom in deklicam;
- stopnjevanje kvalitete;
- fleksibilni šolski urniki;
- minimalni dodatni izdatki.

Stroški izobraževanja so pomemben dejavnik, zakaj otroci ne hodijo v redno osnovno šolo. Ko otroci pustijo šolo, ponavadi to ni vedno zaradi potrebe po delu, ampak zaradi "cene" osnovnega šolanja. Tudi če je šola brezplačna, so tu dodatni stroški osnovnega šolanja. Ti lahko predstavljajo za enega otroka do 1/3 denarnih prihodkov tipične revne družine (ILO, 1997c). Večina otrok dela zato, da si plača lastno šolanje ali šolanje mlajših bratov. Nacionalna politika, ki financira osnovno izobraževanje, je pomemben faktor, ki vpliva na otroško delo. Ker je osrednja tema te naloge prav povezava med otroškim delom in izobraževanjem, bo ta tema podrobneje predstavljena v naslednjih poglavjih.

2.3.3 Ekonomske politike

Socialne politike same zase ne morejo odgovoriti na vprašanje, zakaj otroci delajo. Zdrave makroekonomske politike, kot so fiskalne in monetarne politike ter menjalni in trgovinski režimi, imajo velik pomen pri podpiranju ekonomske rasti in pri izboljšanju dobrobiti otrok. Analize kažejo, da delež otrok v delovni sili upada z vzponom dohodka per capita (ILO, 1997c). Višji kot so družinski prihodki, manjša je potreba v družini po dodatnem zaslužku. Razvite države pa še vedno vidijo v otroškem delu primerjalno prednost, zato pa nižajo stroške proizvodnje s selitvijo le-te v delovno intenzivne države (države s poceni delovno silo). Izkazalo se je tudi, da bi odprava otroškega dela v eni državi, ki je povezana s konkurenčnostjo druge države, pomenila le prenos posla v drugo državo, ki uporablja iste

vrste delovno silo. (Lenardič, 2001:16). Zato je pomembno, da se povečajo plače odraslih in tako zmanjša povpraševanje po otroški delovni sili.

Kmetijska rast je bila ključni element razvojne strategije novih industrializiranih držav vzhodne Azije – po zemljiških reformah, ki so bile usmerjene v razvoj dela in zmanjševanje revščine. Tehnologija v modernem kmetijstvu in v nekmetijskem sektorju znižuje povpraševanje po otroškem delu, saj stimulira povpraševanje po odraslih delavcih. (ILO, 1997c).

Za rast ekonomije je pomembna tudi proračunska politika. Država mora podpirati nujne ekonomske in socialne storitve tako v dobrih kot slabih časih. Država se mora spoprijeti s proračunskim deficitom tako, da ustvari temelj za ponovno rast, prav tako pa je pomembno, da sprejme taka merila, ki bodo obvarovala najrevnejše pred posledicami zmanjševanja javnih izdatkov. Izkušnje so pokazale, da investicije v osnovne socialne storitve zagotavljajo trdno osnovo za vzdržen in pravičen človekov razvoj in igrajo nepogrešljivo vlogo v boju proti otroškemu delu. (ILO; 1997c)

Vloga države je še posebej kritična, ko gre za delitev osnovnih socialnih storitev:

- obseg osnovne izobrazbe;
- osnovna zdravstvena oskrba;
- prehranjevalni programi;
- poceni voda in sanitarne storitve.

Investicije v osnovne socialne storitve naj bi zagotovile zdrav temelj, ki bi podpiral nepristranski človeški razvoj. Naraščajoči izdatki za zgoraj naštetih storitev zahtevajo od vlad prerazdelitev ali prestrukturiranje vzorcev tekoče potrošnje. To je bila motivacija za določene DVR za srečanje na *World Summit for Social Development (Copenhagen, 1995)*⁷. Rezultat tega srečanja je Iniciativa 20/20, ki so jo izoblikovali leta 1996. Iniciativa 20/20 pomeni, da naj bi države v razvoju namenile 20 % lastnega vladnega proračuna za osnovne socialne storitve (osnovno izobraževanje in osnovne zdravstvene storitve), prav tako pa se zainteresirane države darovalke obvežejo, da bodo 20 % lastne Uradne razvojne pomoči (ODA) namenile za osnovne storitve (Ministry of Foreign Affairs, 1996). Glede na

⁷ Od 5. do 12. marca leta 1995 je v Copenhagenu na Danskem potekalo svetovno srečanje držav za razvoj družbe. Med glavnimi temami srečanja so bili predvsem težnja po izkoreninjenju revščine, zmanjševanje nezaposlenosti, varstvo človekovih pravic, povečanje virov, namenjenih družbenemu razvoju.

Development Cooperation Report of the OECD/DAC so sredstva ODA zelo nizka. Proračun in sredstva za pomoč za osnovne socialne storitve imajo neposreden pomen na boj proti otroškemu delu. (ILO, 1997c)⁸

2.4 ODGOVOR NA IZZIV

Otroško delo je neizbežna posledica življenja revnih in ne moremo ga odpraviti brez upoštevanja ekonomske rasti in razvoja. Mnoge države so si z zakonodajo prizadevale izkoreniniti ali vsaj omejiti otroško delo, vendar je bilo njihovo delovanje omejeno, ne samo zaradi šibkih mehanizmov in tradicionalnih vrednot, ki sprejemajo otroško delo kot del naravnega reda, ampak tudi zaradi izgube dohodkov, ki jih otroško delo prinaša. Tako šola za revne v večini ne obstaja oziroma je za njih izobraževanje neuporabno, nepomembno, si ga ne morejo privoščiti.

Vendar se je zaradi razvoja in večje dostopnosti informacij v manj razvitih državah začela miselnost tudi tu spreminjati. Države in skupnosti so seznanjene z resnimi socialnimi, ekonomskimi in razvojnimi vplivi na otroško delo. Znano je, da je ekonomsko izkoriščanje otrok škodljivo za njihovo dostojanstvo, zdravje, izobraževanje ter negativno vpliva na ekonomsko sposobnost in povezanost v družbo. Otroško delo ni samo posledica, ampak je tudi vzrok za revščino in nerazvitost. V globalizacijski in tekmovalni svetovni ekonomiji je blaginja odvisna od človeških spretnosti in prilagodljivosti; dopuščanje otroškega dela je protislovno z množičnimi investicijami v človeške vire, katere naj bi vsaka družba zagotavljala.

Razvoj zadnjih let je vodil v preusmerjanje javnih stališč in politik v mnogih državah in raziskovanje novih in praktičnih poti v politiki za varovanje otroških delavcev ter odpravljanje najbolj skrajnih in škodljivih oblik otroškega dela. V prejšnjih letih je nekaj držav sprejelo nacionalne politike in programe ter se trudijo za njihovo izvajanje, ob strani jim stojijo mednarodne agencije kot so ILO in UNICEF s konkretnimi programi za določene države, podpisnice IPEC-a. Ključni sestavni del teh programov je, da morajo biti obširni,

⁸ Republika Koreja in Malezija, na primer, sta potrošili velik delež proračunskih sredstev za osnovnošolsko izobraževanje in tako zagotovili univerzalizacijo osnovnega izobraževanja v razvojnem procesu. To zgodnje investiranje v človeške vire je postalo ključni element njihovih nepristranskih vzorcev in zmanjševanja revščine. (ILO, 1997c)

kombinirati morajo zakonodajo in praktično delovanje na različnih področjih. Istočasno pa se morajo zavedati tudi dejstva, da obstaja mnogo dejavnikov, ki prispevajo k otroškemu delu. Posebna pozornost mora biti naklonjena pravemu zaporedju in usklajevanju varnostnih in zdravilnih akcij kot dela strategije. (ILO, 1997c)

Ker je odpravljanje otroškega dela tako raznovrstno in dolgoročno, je nujno, da se določi in izoblikuje jasne prednosti. Označiti je treba najbolj izkoriščane, škodljive in neznosne oblike otroškega dela ter zagotoviti celovito odstranitev zelo mladih otrok iz dela. Za vsako državo posebej je treba zelo natančno ugotoviti prednosti in cilje in v skladu s tem določiti ustrezne strategije. Štiri ključne sestavine vsake strategije so bile posebej analizirane v ločenih problemskih seminarjih na Mednarodni konferenci o otroškem delu, ki je bila v Oslu od 27. do 30. oktobra 1997 (International Conference on Child Labour, Oslo, 27 - 30 October, 1997). Te so izobraževanje, zakonodaja, rehabilitacija in socialna mobilizacija. (ILO, 1997b)

2.4.1 Izobraževanje

Ker je izobraževanje osnovna tema, jo bom natančneje predstavila v naslednjem poglavju. Naj predstavim še druge ključne sestavine strategij za odpravo otroškega dela.

2.4.2 Zakonodaja

Sprejetje in harmonizacija ustrezne zakonodaje, ki opredeljuje minimalno starost za nastop dela, obvezno osnovno izobraževanje, prepoved otroškega dela v nevarnih zaposlitvah, aktivnostih ali situacijah, ki so škodljive za izobraževanje, zdravje in razvoj otroka, regulacija dela, kjer je legalno dopustno – vse to mora biti podporni steber vsake nacionalne strategije proti otroškemu delu. (ILO, 1997b)

Ustrezna zakonodaja lahko pripomore k univerzalnemu sprejetju načel, kot so zapisane v *Konvenciji o pravicah otrok* in pomembnih ILO-konvencijah. Teh načel se bom dotaknila v nadaljevanju naloge. Te predpisujejo norme in standarde, za katere bi si morala družba prizadevati, predvidevajo smernice za nacionalne politike in programe, ki opredeljujejo otroško delo in ustvarjajo merila za merjenje napredka in vrednotenje izvršitev.

2.4.3 Odstranitev in rehabilitacija

Zanesljivi podatki o naravi in velikosti problema otroškega dela so nujni za odpravo in rehabilitacijo otroških delavcev. Zbiranje podatkov in analize morda niso akcijsko usmerjene naloge, toda razpoložljivost zanesljivih podatkov ima velik pomen za točno določitev prednosti, ciljnih skupin, izrazitev jasnih ciljev za zaris realističnih programov in merjenje napredka. Naloga zbiranja podatkov o otroškem delu bi bila lažje izpolnjena, če bi bili na voljo ustrezni podatki in zabeležebe rojstev. Glede na člen 7 Konvencije o otrokovih pravicah morajo biti vsi otroci ob rojstvu registrirani (UN Convention on the Rights of the Child, 1989). Registracija rojstev je nujna, saj jim omogoči uveljavitev njihovih pravic do izobraževanja, zdravstvene nege in drugih storitev, kot tudi omogoči delodajalcem in delovnim inšpektorjem pogled na starost otrok.

Preprečitev, odstranitev in rehabilitacija so trije stebri vsake strategije za odpravo otroškega dela. Odstranitev otrok z dela, predvsem posebej nevarnega in ponižujočega, zahteva pozornost javnosti in medijev – predvsem, ko gre za njihov umik iz izvozne industrije. Medtem ko je to dobro za zavest potrošnikov, so lahko posledice umika brez ustrezne finančne podpore, dostopa do izobraževanja in drugih storitev dramatične za otroke. Kot je že v prejšnjih poglavjih omenjeno, bi umik otrok iz izvozne industrije v določeni državi privedel le do tega, da bi se industrija selila v drugo državo s prav tako otroško delovno silo. Otroci »osvobojeni« dela se v tem primeru, prav tako tudi njihovi starši, srečajo s problemom še večje revščine in so prisiljeni najti delo v še bolj nevarnih in tajnih pogojih. Otrokov umik z dela mora spremljati cela vrsta podpornih ukrepov. Potrebujemo izobraževanje, zdravstveno nego in hrano. Otroci, ki so izpostavljeni podlim oblikam izkoriščanja v zgodnjih letih, rabijo intenzivno svetovanje, varno okolje ter včasih pravno pomoč in varovanje s strani policije. Pomembno je identificirati tiste otroke, ki so v nevarnosti, da bodo pritegnjeni ali zvaljeni v netolerantne oblike otroškega dela.

Veliko programov in projektov je bilo narejenih za otroke v specifičnih industrijah ali zaposlitvah. Problem sektorskega pristopa je, da lahko porine otroke v druge industrije, kjer so pogoji še slabši. Pomembno je vključiti projekte za specifične cilje in sektorje v širše programe, ki vključujejo vsa izkoriščana in nevarna otroška dela v specifičnih geografskih predelih. Taki programi morajo biti namenjeni otrokom, ki še delajo, kot tudi tistim, ki so v nevarnosti, da postanejo otroški delavci. (ILO, 1997c)

2.4.4 Mobilizacija družbe

Ustanovitev trdne zveze znotraj družbe je nujen pogoj za odpravo otroškega dela. Segati mora od najvišjih nivojev moči in vpliva do najrevnejših in najbolj nemočnih skupnosti in družin. To vključuje vse veje in nivoje vlad, civilnodružbenih združenj, skupin potrošnikov, družin, otrok, učiteljev, zdravstvenih profesionalcev, socialnih delavcev in medijev.

Za učinkovito akcijo proti otroškemu delu je potrebno točno načrtovati proces mobilizacije družbe. Da bi lahko ustrezno podprli gibanje proti otroškemu delu, morajo obstoječi napori postati del širšega, zavestno usmerjenega procesa, ki je grajen na zavezništvu družbe in vodi v skupno razumevanje problema in deluje v skladu s sodiščem, časovnim okvirjem, cilji in strategijami (ILO, 1997c). Mobilizacija družbe bo uspešna v primeru, ko bo vpliv akcij večji od vsote različnih ločenih iniciativ ter ko bodo vsi družbeni sloji stremeli k skupnemu cilju. Vsi sloji družbe se morajo zavedati problema otroškega dela, se medsebojno povezati in začeti z akcijo tako, da bodo z vsakim korakom bližje odpravljanju otroškega dela. Samo mobilizacija družbe bi le malo pripomogla k spremembam brez sodelovanja in politične volje vlade. Vendar se vlade previdno obnašajo, ko gre za vzpostavljanje akcij proti otroškemu delu, najpogosteje se v svojih akcijah omejujejo le na odlomke iz Konvencije o najnižji možni starosti (ILO Minimum Age Convention No. 138, 1973).

"Navidezna"⁹ univerzalna ratifikacija Konvencije o otrokovih pravicah (UN Convention on the Rights of the Child, 1989) je postavila zahteve vladam, da spoštujejo obveze v zvezi z varovanjem otrok pred vsemi oblikami izkoriščanja in zagotavljajo osnovne storitve, kot so univerzalno osnovno izobraževanje. Konvencija kot sredstvo mobilizacije zahteva od vlad, da gledajo na otroško delo skozi drugačna očala in da razumejo, da pomeni izkoriščanje otrok zlorabljanje njihovih pravic.

Znotraj družbe pa so prav tako pomembne tudi nevladne organizacije (NGO). Te ponavadi predstavljajo razkorak med vladami in navadnim ljudstvom. Če je vloga vlade ustvariti pogoje za izpolnjevanje pričakovanj državljanov, je ponavadi vloga NGO in organizacij

⁹ Konvencija ZN o pravicah otrok je najbolj široko sprejeta konvencija, ki obravnava otrokove pravice. Največkrat govorimo kar o univerzalni konvenciji, saj so jo ratificirale skoraj vse države sveta. Izjemi sta le Združene države Amerike in Somalija.

civilne družbe, da pomagajo ljudem, da izrazijo svoje zahteve, ki jih le-te posredujejo naprej. (ILO, 1997c)

Mobilizacija se na globalnem nivoju pojavlja kot pomembna moč. Skupine potrošnikov, človekove pravice in otroško usmerjene nevladne organizacije, gospodarska združenja in delodajalci so združili moči okrog skupnega cilja, to je obvarovati otroke pred izkoriščevalskim delom.

Čeprav je bila večina teh iniciativ neodvisno izvršena, je bil njihov skupni učinek opozoriti na otroško delo kot enega od dominantnih problemov današnjega časa. Le s skupnim trudom vseh akterjev v družbi lahko postane ta problem del zgodovine.

3. IZOBRAŽEVANJE IN OTROŠKO DELO

Okrog 250 milijonov otrok na svetu danes dela (World of Work, 2002), mnogi od njih pod pogoji, ki hudo vplivajo na njihov fizični, socialni, čustveni in duševni razvoj. Tako vlade kot civilne družbe se strinjajo, da je potrebno takoj sprejeti določene ukrepe za zaščito vseh otrok pred škodljivim delom.

Ker je problem otroškega dela naraščal in se širil, je tesno povezan tudi z izobraževanjem. Na področju otroškega dela zmanjševanje izobraževalnih možnosti lahko razumemo kot največji prispevek za vpletenost otrok v težka dela. Vzgojitelji in drugi, ki skrbijo za dostop do izobrazbe, so izpostavili, da delo in s tem povezani dejavniki pomembno otežujejo pravico milijonov otrok do izobraževanja. To obsega kvaliteto in pomembnost samega izobraževalnega sistema, ceno, nefleksibilne načrte, dolge delovne ure in druge nevarne delovne pogoje. (ILO, 1997b)

Otroštvo je kritično obdobje življenja, ki zahteva spoštovanje. Otroci zaslužijo, rabijo in imajo pravico do vzgojnega in spodbudnega okolja, ki pripomore k rasti in razvoju na vseh področjih njihovega življenja. Ključ do tega je izobraževanje. To ne vključuje samo dostopa do šol ampak kvalitetno osnovno učenje, ki je temeljno za razvoj mišljenja in učnih veščin. Izobraževanje je tudi pravica, ki pomeni dostop do vseh drugih pravic – do zdravja, prehrane, prostega časa, sodelovanja v družbi in pomoči otrokom, da postanejo samostojni. Prav pomanjkljivosti izobraževalnega sistema prispevajo k otroškemu delu. Vsaka delovna aktivnost, ki ovira otroško pravico do izobraževanja, je nedopustna in mora biti odstranjena. Vsi naporji morajo biti usmerjeni v preprečevanje otroškega dela, saj jim to onemogoča izobraževanje. Pomembna je tudi zaščita tistih otrok, ki delajo v težkih pogojih. Omogočiti jim je treba zdrav izobraževalni razvoj. (ILO, 1997b)

Povezavo med otroškim delom in izobraževanjem moramo razumeti v širšem kontekstu močnih socialnih, ekonomskih, političnih in kulturnih sil, ki igrajo največjo vlogo in določajo stopnjo vključenosti otrok v obeh aktivnostih: delu in šoli.

3.1 MEDNARODNE OBVEZE DO IZOBRAŽEVANJA IN ODPRAVLJANJA OTROŠKEGA DELA

Obstaja vrsta pomembnih in kompleksnih mednarodnih dogovorov, ki obravnavajo problem otroškega dela v povezavi z izobraževanjem. Na kratko bom omenila pomembnejše.

Zagotavljanje izobrazbe otrokom je bil jasno opredeljen eden prvih ciljev ILO-politike v preprečevanju otroškega dela . Že leta 1921 je Konvencija št. 10 vzpostavila povezavo med otroškim delom in izobraževanjem:

»Otroci, mlajši od 14 let, ne smejo biti zaposleni ali delati v nobenem poslu javnega ali privatnega kmetijskega sektorja, razen izven časa, ki je predviden za obisk šole. Če so zaposleni izven šolskega časa, zaposlitev ne sme motiti njihovega obiska šole.«(člen 1)

»Vsak,« pravi Splošna deklaracija o človekovih pravicah, »ima pravico do izobrazbe«.

Iz vsesplošno sprejete Konvencije ZN o otrokovih pravicah (UN Convention on the Rights of the Child, 1989) izhaja, da morajo otroci biti varovani pred ekonomskim izkoriščanjem in pred vključevanjem v kakršnokoli delo, ki bi oviralo izobraževanje ali bi bilo škodljivo otrokovemu zdravju ali dobrobiti. Konvencijo ZN o otrokovih pravicah je sprejela Generalna skupščina ZN 20. novembra 1989. Po svoji vsebini je splošna. Najpogosteje jo označujemo kot univerzalno, saj so jo ratificirale skoraj vse države članice ZN, edini izjemi sta Somalija in Združene države Amerike. Konvencija ZN o otrokovih pravicah se omejuje na opredelitev, da mora biti določena najnižja starost otrok za nastop dela, vendar pa ne gre v konkretnije podrobnosti. (ILO, 1999)

Najbolj obširen mednarodni dokument o otroškem delu, ki obravnava najnižjo dopustno starost otroških delavcev, je Konvencija ILO o najnižji starosti (ILO Minimum Age Convention 1973 (No. 138)). Konvencija št.138 določa dve najnižji starosti, ki še dopuščajo otroško delo. Najnižja dopustna starost je 15 let, to je starost, ko otroci zaključijo obvezno osnovno šolanje, za države z manj razvito ekonomijo in izobraževanjem, oziroma za države v razvoju, pa je starost znižana na 14 let. Delo, ki po svoji naravi in okoliščinah lahko ogroža

zdravje, varnost in moralo mladih, pa ni dovoljeno otrokom, mlajšim od 18 let (ILO, 2000). Iz tega, da je konvencijo ratificiralo čez 120 držav, lahko sklepamo, da se države zavzemajo za zaščito otrok pred otroškim delom.

ILO-konvencija o najhujših oblikah otroškega dela (Worst forms of Child Labour (No. 182-1999) izpostavlja pomembnost izobraževanja in rehabilitacije.

Čl. 7.1

»Vsak član bo, z upoštevanjem pomembnosti izobraževanja pri odpravljanju otroškega dela, sprejel učinkovite in časovno omejene ukrepe:

(...)

(C) Potrebno je zagotoviti dostop do proste osnovne izobrazbe, in če je možno in primerno, poklicno izobraževanje za vse otroke, odstranjene iz najhujših oblik otroškega dela.«

V Preambuli potrjuje vlogo izobrazbe v preprečevanju otroškega dela:

»Upoštevajoč, da učinkovita odprava otroškega dela zahteva takojšnjo in obširno akcijo, moramo upoštevati pomembnost brezplačne osnovne šole.«

Izpostavlja tudi pomembnost mednarodne solidarnosti in vidi izobraževanje kot globalno odgovornost:

»Člani morajo sprejeti primerne ukrepe za oskrbo drug drugega v izvajanju načel iz te konvencije skozi povečanje mednarodnega sodelovanja in/ali pomoči vključno s podporo za družbeni in gospodarski razvoj, programe za izkoreninjenje revščine in univerzalno izobraževanje.«

V manj kot treh letih je konvencija dosegla skoraj 140 ratifikacij. Je najhitreje ratificirana od vseh ILO-konvencij, iz česar izhaja, da podpora gibanju proti izkoriščanju otroškega dela na svetu hitro narašča. (Myrstad, 2000)

Poleg teh konvencij, ki so pravno obvezujoče za države, ki so jih ratificirale, so tukaj še deklaracije in priporočila, ki pa so le moralno obvezujoča. Vendar lahko tudi ta pomembno prispevajo k večjemu spoštovanju otrokovih pravic in s tem pravice do zaščite pred neprimernim ekonomskim izkoriščanjem.

Pričakovanja Mednarodnega programa za odpravljanje otroškega dela (IPEC), ki ga je izdala Mednarodna organizacija za delo (ILO), in Konvencije št. 182 o odpravljanju najhujših oblik otroškega dela so dosegla svoj namen leta 2001, ko je pristopnih ratifikacij bilo čez 100.¹⁰ IPEC je projekt ILO za odpravo otroškega dela. Od leta 1995, ko je IPEC začel z delovanjem, so se v program vključile številne države, da bi s pomočjo tega programa začele z odpravljanjem otroškega dela. IPEC pri svojem delovanju vključuje tako vlade, delodajalce, delavce, nevladne organizacije in učitelje. Tudi IPEC, kot ostali mednarodni dokumenti in programi, izhaja iz načela, da je izobraževanje ena ključnih rešitev za odpravo otroškega dela. IPEC je začel z izvajanjem specifičnih programov za odpravo otroškega dela že v številnih državah (Bangladešu, Pakistanu, Tajski, Keniji ...). (ILO, 2002)

Pod okriljem UNESCA so se od 5. do 9. marca 1990 v Jomtienu na Tajskem zbrali predstavniki 155 držav in predstavniki 150 različnih organizacij na svetovni konferenci. Sprejeli so deklaracijo o izobraževanju za vse, ki se zavzema za univerzalizacijo osnovnega izobraževanja in množično zmanjšanje nepismenosti v naslednjih 10 letih. (UNESCO, 2001a) Svetovna deklaracija o izobraževanju za vse (World Declaration On Education For All, Jomtien, Thailand, 1990) je deklaracija več mednarodnih organizacij, kot so UNDP, UNESCO, UNFPA, UNICEF in Svetovne Banke iz leta 1990 o zagotavljanju dostopa do izobraževanja za vse, ki pravi, da morajo osnovne potrebe po izobraževanju biti zagotovljene otrokom, prav tako pa tudi mladim in odraslim.

Prav tako je pod okriljem UNESCA aprila leta 2000 v senegalskem glavnem mestu Dakar potekal svetovni forum o izobraževanju (World Education Forum, Dakar, Senegal, April 2000). Kar 1100 udeležencev foruma se je zavzelo izpolniti predpostavke zgoraj omenjene deklaracije o Izobraževanju za vse do leta 2015. (UNESCO, 2001b)

Mednarodna konferenca o otroškem delu (Oslo, oktober 1997) v svojem poročilu nenehno ponavlja, da je izobraževanje, predvsem pa osnovna izobrazba, ena osnovnih sredstev preprečevanja in odprave otroškega dela. Vzpostavila je iniciative, ki bi povečale socialno zavest z informiranjem, izobraževanjem in občutljivostjo staršev in otrok, učiteljev, skupnosti in družbe.

¹⁰ V vseh državah podpisnicah IPEC-a so bili uvedeni izobraževalni ukrepi kot eden najbolj učinkovitih instrumentov za preprečevanje otroškega dela ter umik otrok iz nevarnih del.

Kot vidimo, obstaja na mednarodnem nivoju širša paleta raznih obvezujočih dokumentov kot tudi vrsta dokumentov priporočilne narave, ki govorijo o prepovedi otroškega dela. Kljub temu, da so mednarodne konference številčno zastopane in mednarodni dokumenti sprejeti s strani velike večine držav, pa je otroško delo tudi v državah podpisnicah teh dokumentov še vedno številčno prisotno. Kje je napaka?

3.2 KDO DELA, KDO JE V ŠOLI?

Ocene kažejo, da 140 milijonov otrok v manj industrializiranih državah med šestim in enajstim letom, kar znaša približno 23 % otrok, ne hodi v šolo. Večje število ostalih, 77 %, pa iz šole izstopi še preden jo končajo. Ti podatki pa vedno ne vključujejo tistih predšolskih otrok, katerim delo nasploh onemogoča dostop do šole. Zadnje raziskave o otroškem delu se nanašajo na otroke, ki delajo poln delovni čas, in otroke med desetim in štirinajstim letom.

Leta 1996 je *ILO Bureau of Statistics* popravil diagrame s 73 na 250 milijonov delovnih otrok in označil prejšnje diagrame za podcenjene. Novi diagrami vključujejo otroke med petim in štirinajstim letom starosti, in otroke, ki opravljajo "nevidna" dela v neformalnem sektorju. Večina teh otrok se nahaja v državah v razvoju, čeprav otroško delo obstaja, kot že rečeno, tudi v industrializiranih državah in je ponavljajoč se problem v vzhodnoevropskih in azijskih državah v tranziciji v tržno ekonomijo. (ILO, 1997a)

Pomembna točka pa zadeva tudi veliko število otrok, ki so v šoli in ki tudi delajo. Svetovni podatki in popisi gospodinjstev pogosto ne ocenijo pravega deleža otrok, ki tako hodijo v šolo kot tudi delajo, saj pogosto registrirajo samo "prvo aktivnost", to je šolanje.

3.3 DEJAVNIKI, KI VPLIVAJO NA PRISOTNOST OTROK NA DELU IN V ŠOLI

Delo otrok in njihovo izobraževanje sta med seboj trdno povezana. Na to povezavo vplivajo politične, socialne, ekonomske in kulturne sile. V nadaljevanju bom obravnavala tiste dejavnike, ki vplivajo na to, zakaj otroci delajo in zakaj ti otroci niso v šoli.

3.3.1.Revščina: povod in posledica

Kot sem v enem prejšnjih poglavij že omenila, je revščina pogosto citirana kot primarni vzrok za otroško delo. Revne družine nujno rabijo za preživetje prihodke od dela svojih otrok. Pregled devetih latinskoameriških držav kaže, da bi se stopnja revščine povečala med 10 % in 20 % brez prihodkov otroških delavcev med trinajstim in sedemnajstim letom. (UN Economic Commission for Latin America and the Caribbean, 1995).

Revščina, ki prisili otroke v delo, jih istočasno tudi obdrži izven šole. Otroci ne morejo delati in biti v šoli hkrati: "preživetje", moramo poudariti, ima prednost pred "razvojem". Večji pomen ima torej finančni prispevek otroka svoji družini, saj je od tega odvisno tudi njegovo preživetje. Šola pa predstavlja stroške. Izračunano je bilo, da brezplačno obvezno šolanje pokriva samo 20 % vseh stroškov šolanja. Ostale stroške za knjige, uniforme, pisni material, prevoz do šole pa morajo prispevati družine same. Posredni stroški šolanja so tudi izguba prihodkov družin, katerih otroci so v šoli in ne delajo. (ILO, 1997a)

Razumevanje revščine kot povoda za otroško delo nujno vključuje tudi razumevanje, da je revščina tudi posledica in da je ravno izkoriščanje revščine tisto, ki izsiljuje otroško delo in onemogoča otrokom prisotnost in učenje v šolah. Otroci so kot delavci zaželeni predvsem zaradi svoje prilagodljivosti in voljnosti; njihova nizka starost je pogosto opravičilo za slabo oziroma neplačano delo. Ker otroško delo lahko poveča družinske prihodke, je tudi delo odraslih slabo plačano in prispeva k povečevanju nezaposlenosti. Tako kot sama revščina, kot smo že omenili, tudi stroški izobraževanja, ki so premnogokrat vzrok, zakaj otroci ne sedijo v šolskih klopih, povečujejo verjetnost prisotnosti otrok v nevarnih delih.

3.3.2 Družbene vrednote

Kompleksna vloga kultur in tradicij igra pomembno vlogo v povezavi med otroškim delom in izobraževanjem. To vključuje tudi boj in zmedo med novimi in starimi vrednotami in prepričanji: pogled na otroke, vrednoto dela, vlogo denarja in materialnih dobrin kot simbolov socialnega statusa. Revščina ni edini vzrok za otroško delo. To nam lahko pojasnijo mnoge družine, katere kljub revščini ravnajo tako, da najdejo finančne vire, da lahko pošiljajo svoje otroke v šole. Poudarjeno je tudi, da zaposlovanje otrok narašča v državah v tranziciji v tržno

ekonomijo in med obdobji hitre ekonomske rasti, kar kaže, da ni edini vzrok revščina, ampak tudi rastoča socialna ali materialna pričakovanja. (Boyden, 1993)

V večini družb je splošno sprejeto, da otrok za normalen in zdrav razvoj potrebuje izobraževanje, to pa vsekakor izključuje njegovo prisotnost v izkoriščevalskih in nevarnih delih. Glede na skoraj univerzalno sprejetost Konvencije o otrokovih pravicah (Convention on the Rights of the Child, 1989), ki zgoraj omenjeno načelo obsega, lahko sklepamo, da se vse države trudijo za izkoreninjenje tistega mišljenja, ki bi delovalo proti odpravljanju otroškega dela. Kljub temu pa je otroško delo še vedno prisotno.

V nekaterih družbah starši gledajo na delo kot na obliko zaščite pred potencialnim negativnim vplivom šole. Poleg stroškov, ki jih družinam prinese šolanje otrok, in izgube prihodkov od dela otrok se tu pojavlja tudi strah staršev pred begom otrok. Šola bi otroke ozavestila in na svet bi začeli gledati z drugačnimi očmi. Ta vizija pa bi vsekakor bila drugačna od vizije sveta staršev.

Pogosto, predvsem v delih Azije in Afrike, so otroci zavezani tradiciji, najprej in najpomembneje kot člani družine, katerih naloge in odgovornosti so središčnega pomena za njihov razvoj in imajo prednost pred njihovimi individualnimi (posameznikovimi) pravicami (ILO, 1997a). Delo pravzaprav tako pomeni obliko za integracijo otrok v družini in sorodstvu. Pomoč družini je temeljnega pomena za otrokov razvoj. Prepogosto ima delo prednost pred šolo in mnogim otrokom je tako zanikana njihova pravica do izobraževanja.

3.3.3 Družbena, etnična in ekonomska diskriminacija

Nevarna dela so pogosto namenjena etničnim manjšinam in nižjim socialnim razredom, ki predstavljajo tudi najrevnejši segment družbe. Etnične manjšine, pribežniki, migranti in ponižani otroci, kot že rečeno, so posebej ranljivi, ne samo zaradi javne diskriminacije, ampak ker mnogi nimajo nobenih osnovnih osebnih dokumentov o svojem rojstvu. Legalno ne obstajajo, tako da so izključeni iz vsakršnih osnovnih socialnih programov, vključno z izobraževanjem. V mnogih delih sveta, industrializiranih državah in državah v razvoju, vodilna kultura ne dovoljuje otroškega dela, zato pa ne vidi problema pri rasnih, etničnih ali ekonomskih manjšinah, da delajo za njih. Otroški delavci v ZDA so najpogosteje iz Azije ali

Latinske Amerike, to so mlada dekleta iz Tajvana, Kitajske, Tajske, ki prodajajo svoje spolne usluge (ILO, 1997a).

Za določene skupine je izključitev iz izobraževalnega sistema pogosto oblika političnega pritiska, če pa jim je že omogočen dostop do osnovnega šolanja, izobraževalni programi pogosto ne upoštevajo njihovih potreb. Pogosto se v razredu govori v drugem jeziku, kot ga otroci govorijo doma, otroci so zasmehovani, odrinjeni zaradi svojih oblačil, obnašanja. Otroci indijanskega plemena Wayu z obrobja kolumbijsko-venezuelanske meje so bili v šoli pogosto kaznovani, ker niso gledali učitelja v oči. Prepričanje njihove kulture jih uči, da negledanje odraslega človeka v oči pomeni znak spoštovanja. (Friedman v ILO, 1997a)

3.3.4 Spol

Nikjer ni povezava med otroškim delom in izobraževanjem bolj vidna kot v primeru deklet, ki predstavljajo večino nevidnih otroških delavcev¹¹ in 2/3 populacije izven šol (ILO, 1997a). Tako izključeni kot tudi odrinjeni na stran otroci manjšin začnejo delati že pri petih letih v neplačanih in izkoriščevalskih hišnih delih. Znotraj domov drugih družin se skrivajo kot služabniki, poleg tega pa so obremenjeni z mnogimi težkimi drobnimi opravili v lastnih gospodinjstvih, kar pa pogosto ni mišljeno kot delo.

V ruralni Indiji deklice delajo po devet ur dnevno in vsega 315 dni letno (ILO, 1997a). Vsi dejavniki, ki na otroško delo in izobraževanje vplivajo, so še bolj vidni, ko gre za razločevanje otroških delavcev po spolu. Dečki imajo prednost. Zgodnja poroka, dediščina in zakoni socialne varnosti v mnogih državah, kot tudi množica drugih pomembnih vzrokov, povezanih s šolo (varnost in oddaljenost šol, pomanjkanje ženskih učiteljev), povsem izključi dekleta iz izobraževalnih sistemov. Zaradi vrednosti otroškega dela in skromnih možnosti za kvalificirano zaposlitev deklic, ki so omejene predvsem na hišna opravila in služabništvo, pomeni mnogim staršem izobraževanje otrok nepotrebno investicijo. V indijski državi Rajasthan se je 200 žensk odločilo, da svojih hčera ne bodo poslale v šolo, ker jih morajo naučiti hišnih opravil. (Burra, 2002)

¹¹ Dekleta tvorijo velik del neregistrirane populacije otroških delavcev, to so predvsem tista dekleta, ki delajo v gospodinjstvih kot služabnice.

3.4 TEHTANJE VREDNOSTI IN POMENA IZOBRAŽEVANJA

3.4.1 Življenje in delo

Izobraževanje se odvija v okoliščinah in oblikah, ki jih oblikujejo družine, izobraževalne izkušnje, način življenja. Vrednote in spretnosti, ki jih otroci pridobijo z delom, niso zanemarljive, kljub temu da so lahko pri tem nekatere izkušnje negativne. Otroci razvijejo različne spretnosti iz konkretnih situacij in izkušenj, kot so samo delo, uporaba raznih orodij, pogajanja, organiziranje časa, prepričanje in preživetje. Dejstvo je, da je zmerno delo lahko samo zase tudi učna izkušnja, iz katere se otroci naučijo samospoštovanja in jim vtisne pečat odgovornosti. (ILO, 1997a)

3.4.2 Šola kot del rešitve

V širšem je šola mišljena kot najboljši ukrep za odpravo nevarnega otroškega dela. Z napredovanjem v izobraževanju lahko dosežemo napredovanje nacionalnega gospodarstva in socialne blaginje, napredovanje znanja, lažje in boljše izkoriščanje človeških virov, možnost do izbiranja, doseganje višjih standardov življenja, zniževanje števila umrljivosti otrok. V najboljšem primeru nam izobraževanje poda trajne družbene vrednote, ki so lahko dober element spreminjanja družbe. Otrokom bi izobraževanje dalo sposobnost, da razvijejo kritične družbene spretnosti, čut za odgovornost, samospoštovanje in spoštovanje drugih, spoznavanje lastnih pravic in sposobnosti za aktivni odpor proti lastnemu izkoriščanju. Dostop do kvalitetne primarne izobrazbe zagotavlja otrokom možnost za doživljenjsko učenje – pridobivanje znanja, spretnosti, pristojnosti in vrednot, ki jim vsekakor olajša nadaljnje življenje. (ILO, 1997a)

Izobraževalni sistemi lahko prispevajo k odpravi škodljivega otroškega dela na različne načine. Otroke lahko poučijo o njihovih pravicah in odgovornostih glede dela kot tudi pravicah na splošno. Učitelji in drugi, ki so povezani z učnim okoljem, lahko presojujejo, kako izobraževanje in delo vplivata na otroke, in v skladu s tem sprejmejo določene pobude, s katerimi zagotovijo, da bi izobraževalne in ne samo delovne izkušnje imele pozitiven vpliv na otrokovo rast in razvoj. Število let izobraževanja otrok vpliva na njihov zaslužek.

Glede na popis gospodinjstev v 10 državah Latinske Amerike študija, ki jo je izvedla CEPAL leta 1995, ugotavlja, da so dohodki delovnih otrok, ki niso nikoli šli v šolo, 4-6 krat manjši od dohodkov, ki bi jih lahko zaslužili, če bi imeli končani dve leti šole (Glasinovich, 1996).

Zgodnji vstop v delo je prikazan kot stalni prispevek k večji revščini.

3.4.3 Šola kot del problema

Če je deklaracija Izobraževanje za vse (World Declaration on Education for All, 1990) univerzalno sprejeto in je mišljeno kot resnično prizadevanje, bo daleč največje število otrok – ne glede na revščino - v šoli. Družine bodo našle način, da pošljejo svoje otroke v šolo in zahtevale bodo tudi boljše storitve. Države bodo tudi našle način za ustrezno porazdelitev finančnih virov, za zagotovitev ustreznega števila šol, učiteljev z ustreznimi vzgojnimi in drugimi znanji.

Če so ekonomski, socialni in kulturni dejavniki tisti, ki »vlečejo« otroke iz šol, so tudi v samem izobraževalnem sistemu dejavniki, ki »porivajo« otroke ven iz šol. Šole so preveč oddaljene ali prepolne, kar staršem vzame pogum, da bi svoje otroke pošiljali v šole. Neprožni šolski koledarji so pogosto krivi, da veliko število otrok iz ruralnih področij ne obiskuje šole. Ne morejo obiskovati šole, ker jih v to prisili delo, kot so žetev, setev in druga kmetijska opravila. Dekleta ne obiskujejo šole v tolikšnem številu kot dečki, saj so potrebna za delo doma. V mnogih šolah so finančni viri namenjeni le infrastrukturi in že narejenim učnim načrtom, pogosto pa zanemarjajo kulturno vsebino učenja in njen vpliv na otroke. (Boyden, 1993)

V učnem okolju se delovni otroci znajdejo drugače od tistih otrok, katerim učenje pomeni užitek, ki naučeno znajo tudi uporabljati v vsakdanjem življenju. Šolski učni načrti za delovne otroke so pogosto strogi, dolgočasni in omejeni, preveč akademski, niso posebej prilagojeni otroškemu delavcu. (ILO, 1997a)

3.4.4 Učitelji

Globalno gledano nosijo učitelji veliko odgovornost in v večini izvršujejo težke naloge, pogosto s pomanjkljivimi viri. Učitelji imajo velik vpliv na življenje otrok, pogosto so tudi najbolj zavzeti nemočni v sistemu, ki jih obvezuje in nizko ceni. Večina jih dela pod velikim stresom, primanjkuje jim podpore, razumevanja in spoštovanja, ki ga morajo prenesti naprej na otroke. Pogosto jih ovirajo nizke plače, omejeni viri, podstandardni delovni pogoji, premajhno število kadra, kar se kaže v preobremenitvi, ki vodi v ravnodušnost. Pogosto so nemotivirani ali prisiljeni opravljati več služb hkrati. Druga možnost je, da učitelji vzdržujejo disciplino s strahospoštovanjem. Tako obnašanje do otrok na splošno, predvsem pa do delovnih otrok, lahko resno spodkoplje otrokovo samospoštovanje. Tako šole kot učitelji, v dobrem in slabem, odsevajo družbene vrednote. Tudi številne izobraževalne reforme, namenjene učiteljem, niso obrodile velikega sadu. Namenjen jim je bil le majhen delež finančne podpore za izobraževanje. Po raziskavah Svetovne Banke pa je prav izobraževanje in dodatno izpopolnjevanje učiteljev eden izmed uspešnih ukrepov za pomoč otrokom in odpravljanje otroškega dela. (ILO, 1997a)

3.5 ZASLUGE IN NEZASLUGE ŠOLE IN DELA

3.5.1 Splošni vidiki

Idealno bi bilo, da bi celodnevna osnovna šola, kombinirana s časom za igro, prostim časom in učenjem družbenih odgovornosti, bila dostopna vsakemu otroku. Za nekatere pa ni druge opcije kot delo; upoštevati je treba dejstva in spremeniti izobraževalne sisteme tako, da postanejo dosegljivi otrokom, ki tudi delajo in bodo hkrati bolj atraktivna opcija kot težko delo otrok. Kot začasni ukrep je kombinacija dela in šole boljša, kot da šole sploh ni. Delovni otroci, ki tudi hodijo v šolo, lažje zagovarjajo svoje potrebe in se zavedajo lastne podrejene vloge (ILO, 1997a).

Otroci, ki kombinirajo delo in šolo, nosijo tudi dvojno breme. Delovne ure in oddaljenost doma od šole pogosto onemogočajo redno obiskovanje pouka. Otroci pridejo v šolo utrujeni in z zamudo (Boyden, 1993).

Različne vrste dela, predvsem take, ki narekujejo dolg delavnik, neposredno izpostavljenost zdravstveni nevarnosti in imajo psihosocialni vpliv na otroke, so škodljive za njegovo učenje, četudi to na prvi pogled ni vedno vidno. (Glasinovich, 1996)

Večina delovnih otrok mora ponavljati razred, zaradi sezonske oblike dela imajo ponovno isti učni program, ki so se ga že učili, spet zamudijo iste lekcije in so prisiljeni ponavljati še eno leto.

"Med otroki, ki delajo in obiskujejo šolo, je napredek zelo počasen v primerjavi s tistimi otroki, ki hodijo samo v šolo", (Levison v ILO, 1997a). Raziskava je bila opravljena tudi v 10 državah Latinske Amerike in je dala podobne rezultate (Glasinovich, 1996).

Veliko delovnih otrok ima probleme z učitelji. Pozitivni vidiki dela so zanemarjeni in učitelji pogosto vidijo te delovne otroke kot umazane, revne, s slabim obnašanjem in navadami. Pogosto so predmet telesnih kazni ali norčevanja, ko zamudijo v šolo ali zaspijo v razredu, kar povzroči, da so delovni otroci še bolj zaskrbljeni in manj zainteresirani za obisk šole. Nedelovni sovrstniki se obnašajo sovražno do delovnih otrok, pogosto jih nadlegujejo zaradi njihove revščine, umazanih oblačil, zaradi česar je otroke sram in so občutljivi, dajo jim občutek manjvrednosti in jih potisnejo na rob sistema. (ILO, 1997a)

3.5.2 Vidiki delovnih otrok

Večina delovnih otrok pravi, da delo ni opcija, ampak obveza, katero morajo izpolnjevati. V večini primerov jim delo omogoča finančno neodvisnost od njihove družine, in denar, ki ga zaslužijo, gre v večini za šolske potrebščine in ekonomske potrebe; za druge pa delo pomeni obliko socialne potrditve, samozaupanje, samovrednotenje ali možnost za doseg potrošniških dobrin. (Mansurov, 1993)

Mnogo otrok ceni šolanje in jim je izobraževanje pomembno, da bi "postali nekdo" ter spremenili obstoječe stanje. Delovni otroci pravijo, da imajo radi priznanje, ki ga dobijo z dokončanjem šole. Otroci imajo radi šolo in zavedajo se, da jim študij daje možnost, da se postavijo pred drugimi vrstniki. Raziskava, narejena v eni izmed mestnih šol v Peruju, kaže,

da ima 39 % vprašanih otrok raje šolo kot delo, 31 % je takih, ki zagovarjajo delo, 29 % vprašanih pa je izbralo brezzdelje ali igro pred delom ali šolo. (ILO, 1997a)

Po anketah, opravljenih na delavnicah ekvadorskega Centra za izobraževanje, otroci pravijo, da jih delo nauči določenih vrednot in discipline, težkega dela, spoštovanja in so bolj odgovorni od sovrstnikov, ki ne delajo. Tako si znajo delovni otroci bolje organizirati čas in narediti domače naloge. Mnenja učiteljev grejo tudi v tej smeri. Medtem ko delovni otroci preživijo popoldne, zaposleni z delom, otroci, ki ne delajo, "zapravijo" čas pred televizorjem. (UNICEF Ecuador)

Delovni otroci govorijo tudi o pomanjkljivosti šole pri zagotavljanju njihovih potreb in pričakovanj. Kritizirajo neprimeren šolski program, ki pogosto ne predvideva nobene socialne in ekonomske podpore za obiskovanje šole. Mnogi tudi primerjajo šolo z nasiljem, saj menijo, da so tam pogosto ponižani in diskriminirani s strani učiteljev in sošolcev, ki ne delajo. (Glasinovich, 1996).

Nekateri otroci izražajo željo, da si želijo obiskovati celodnevno šolo, mnogi pa niso pripravljeni v celoti opustiti dela (ILO, 1997a). V najslabšem primeru se odločijo za kombinacijo dela in izobraževanja. Tako jim je omogočeno izobraževanje kot tudi nadaljnje služenje tiste minimalne plače, ki je nujna za zadovoljitev njihovih osnovnih potreb in potreb njihovih družin.

3.6 RAZLIČNI PRIJEMI ZA SKUPEN CILJ

Če je povezava med izobraževanjem in otroškim delom kompleksna in globoko ukoreninjena, morajo biti prijemi, ki prispevajo k odpravljanju otroškega dela z univerzalnim osnovnim izobraževanjem raznoliki in multidimenzionalni. Ker so situacije različne glede na raznolikost držav, kultur in skupnosti, mora biti narava ukrepov prav tako različna in specifična za vsak primer posebej. V ospredju mora biti vključenost otrok v okolje, rešitve pa morajo biti plod sodelovanja vseh sektorjev družbe. Za vključevanje v izobraževalne sisteme pa niso pomembni samo otroci, prijemi morajo obsegati tudi druge, ki so v življenju otroka pomembni, torej starše, učitelje, celotno družbo. (ILO, 1997a)

Prednostni ukrepi morajo vsekakor biti usmerjeni na odstranitev otrok iz težkega in nevarnega dela. Če otroci izberejo izobraževanje in ne delo, morajo ukrepi upoštevati pravice in potrebe ter zmožnosti otrok, da bodo v izobraževalnem programu dosegali uspehe. V nasprotnem primeru, če so programi taki, da otrokom ne pomagajo doseči pričakovanega napredka, pomeni navsezadnje obiskovanje šole izgubo časa, v tem primeru je boljša izbira delo. Izobraževanje mora biti rešitev in ne problem.

Izobraževanje, predvsem splošno osnovno izobraževanje v javnih in privatnih sektorjih, se mora spremeniti tako, da se sreča s pravicami in potrebami otrok ter jih pripravi za produktivno družbeno in ekonomsko življenje. Velik pomen imajo zato šolski programi, stili učenja, življenjske spretnosti, ki morajo biti tudi vključene v šolski program, uporaba formalnih in neformalnih modelov učenja, ki omogočajo lažje prilagajanje različnih starostnih skupin, deklet in dečkov, delovnih otrok in tistih otrok, ki ne delajo. (ILO, 1997a)

Sistem različnih prijemov bi olajšal dostop delovnim otrokom do izobraževanja. Po eni strani mora biti pristop različen in specifičen, kot je različen problem otroškega dela, po drugi strani pa mora vključevati učne potrebe vseh otrok, vključno s tistimi, ki so najrevnejši, najbolj izključeni in diskriminirani, to so begunci, etnične manjšine in dekleta.

Revščina na nivoju družin pogosto povezuje otroško delo in izobraževanje, zato je zelo pomembno, da imajo starši koristi od izobraževanja svojih otrok. Ker lahko celodnevno šolanje pomeni v družini izgubo dohodkov, morajo ukrepi upoštevati tudi to. To se lahko načrtno omili že s prehrabnimi opoldanskimi obroki, zdravstvenimi in oskrbovalnimi storitvami, zastonj knjigami, uniformami in prevozom do šole. V drugih primerih lahko neposredni finančni ukrepi zagotavljajo delovnim otrokom ali njihovim družinam majhne štipendije ali subvencije za stalen obisk šole.¹²

Revščina je največji vzrok za nepismenost. Mnogi starši, ki pošljejo svoje otroke v šolo z veliko težavo, ne vidijo pomembnosti formalne izobrazbe. Občutek imajo, da šola otrok ne pripravi na to, da bi se šolajoči se otroci bili kasneje v življenju bolj sposobni samostojno soočiti z realnim življenjem. Tradicionalne družbe pogosto vidijo izobražene ljudi kot

¹² V Braziliji so od leta 1995 subvencije za izobraževanje enake enomesečni minimalni plači. Trenutno gre za malo družin znotraj določenega območja. Kriterij zahteva, da otroci nimajo več kot dva neopravičena izostanka mesečno. Ta koncept je občutno zmanjšal stopnjo opuščanja šole. (Raphael, 1996)

arogantne in sebične. Zato je potrebno v procesu odprave dela otrok prepričati najprej starše o pomembnosti šole in izobraževanja. Otroci in odraščajoči danes potrebujejo izobrazbo, ki bo izoblikovala njihove spretnosti in jih pripravila na srečanje z izzivi življenja. Odraščajočim mora biti omogočen dostop do informacij, prostora in priložnosti za učenje iz izkušenj.

300 milijonov otrok na svetu je kronično lačnih, 130 milijonov teh ne hodi v šolo. Okrog 60 % teh, ki ne hodijo v šolo, so dekleta.¹³ Brez ustrezne izobrazbe večina teh otrok ne bo nikoli sposobna prelomiti tega začaranega kroga lakote in revščine. Preprosta rešitev za izboljšanje deleža pismenosti in tako pomagati revnim otrokom iz kroga lakote ter revščine je motivirati jih za šolo s hrano. Kjer je bil v šoli dodeljen topel obrok, se je obiskanost šole znatno povečala in tudi otrokova motivacija do učenja se je izboljšala. Otroci se s polnim želodcem lažje učijo.

WFP (World Food Programme) meni, da je zagotavljanje toplega obroka v šoli enostaven toda konkreten korak, da se da revnim otrokom priložnost do učenja in zadovoljstva. Vsako leto WFP porabi okrog 100 milijonov \$ za programe osnovnega izobraževanja¹⁴ (UNIC, 2002). WFP je vodilni na svetu v promociji izobraževanja deklet skozi "take-home-rations" program. Ta zagotavlja osnovno preskrbo s hrano, kot so vreča riža ali konzerva jedilnega olja družinam, seveda v zameno za zagotovilo, da bodo poslale dekleta v šolo.

Da bi lahko sploh začeli s kakršnimikoli strategijami, pa je zelo pomembno, da imamo točne podatke, take, ki nam podajo kvalitativno in kvantitativno podlago o naravi in razširjenosti otroškega dela in njegove povezanosti z izobraževanjem. Večina obstoječih in dostopnih podatkov o delu, kot že omenjeno, se še vedno nanaša samo na formalni sektor, čeprav iz dneva v dan naraščajo raziskave, ki se nanašajo na otroke zaposlene v gospodinjstvih, otroke na cesti in na preprečevanje izkoriščanja spolnosti otrok v komercialne namene. Dostopne informacije o izobraževanju se skoraj vedno nanašajo samo na tiste, ki so v šoli.

Raziskave morajo biti strateške pri zmanjševanju informacijskih vrzeli. Istočasno je pomembno, da družine in otroci sami prevzamejo aktivno vlogo v oblikovanju, zbiranju in

¹³ Večina otrok, ki ne obiskujejo šole, so dekleta. Študije ZN kažejo, da je vsak šesti otrok nepismena deklica. Ti otroci se poročajo pri enajstih letih in imajo po sedem otrok do svojega osemnajstega leta. V nasprotju se dekleta, ki hodijo v šolo, poročajo kasneje in imajo v povprečju 2.9 otrok. Bolj odrasla in izobražena dekleta imajo boljše izhodišče za vzgojo svojih otrok. (UNIC, 2002)

¹⁴ Leta 2001 je WFP nahranil 15 mio otrok v šolah iz 57 držav. (UNIC, 2002)

posredovanju informacij znotraj skupnosti, kot tudi, da so sami informirani o koristih rezultatov. (ILO, 1997a)

Vse te spremembe pa delujejo znotraj širšega sistema. Ta mora izvajati take politike in programe, ki so usmerjeni proti otroškemu delu in lajšajo pristop tudi do drugih sektorjev, ne samo izobraževanja. Segati morajo tudi v sektor družbene potrošnje, vsebovati legalne mehanizme in ukrepe odpravljanja revščine.

V nadaljevanju si pogledjmo nekaj konkretnih primerov poskusa odpravljanja otroškega dela. V letih 1993-94 so učitelji iz 22 šol na Tajskem začeli s kampanjo, da bi vzbudili zaskrbljenost glede otroškega dela in obvarovali premlade otroke, da ne postanejo prehitro del delovne sile. Učitelji so zbrali različen material o delu otrok, in sicer časopise, revije, video kasete, risanke. V razredih so začeli spodbujati otroke, da se o otroškem delu pogovarjajo in izrazijo svoje mnenje. Ker ključno vlogo pri odločanju o otroškem delu igrajo starši, so kasneje kampanjo razširili na celotne družine. Rezultati so pokazali, da je večina otrok nadaljevala z izobraževanjem in v mnogih primerih so celo starši spremenili svoje mnenje v prid izobraževanju. Na podlagi uspehov te kampanje je ministrstvo za izobraževanje na Tajskem izdelalo učne načrte delovnih otrok in jih vključilo v učne načrte osnovnih šol. (Boonpala, et al., 1997)

Julija leta 1997 je za Maroko pomembna industrija tepihov začela z vrsto aktivnosti za svoje otroške delavce, ki so samo dekleta. Lastniki so se odločili zagotoviti osnovno izobraževanje, zdravstveno nego in druge socialne storitve dekletom, mlajšim od 14 let. Dekleta bodo lahko tako obiskovala šolo 3 ure dnevno in imela še dve uri prostega časa za naloge, ne da bi jim te ure trgali od plače. Za starejše od 14 let bodo na razpolago razredi za učenje pisanja in branja 15 ur tedensko. Lastniki so se tudi obvezali, da v prihodnosti ne bodo več zaposlovali deklet, mlajših od 12 let. (ILO, 1997a)

Leta 1992 je prišlo do uspešnega sodelovanja med brazilskim UNICEFOM in ILO ter združenjem Abrinq (skupina poslovnih, ki se zavzema za pravice otrok). Začeli so z veliko javno izobraževalno kampanjo proti škodljivemu otroškemu delu v Braziliji. Geslo, okoli katerega je bila celotna kampanja oblikovana, se je glasilo "Mesto otroka je v šoli". Za to so

uporabili vsa sredstva – televizijo, časopisne oglase, plakate, celo knjigo šal, v prid ustavni pravici otrok do izobraževanja. (Raphael, 1996)

Izobraževalni centri za manjšinske delavce, ki omogočajo skrajšane in bolj intenzivne šolske programe ob koncih tedna v 10 urbanih in ruralnih centrih Gvatemale, zagotavljajo delovnim otrokom osnovno izobrazbo. Program je oblikovan posebej za delovne otroke. Pouk poteka 5 ur le ob nedeljah; učni program je prilagojen; osnovno šolanje se zaključi v treh fazah. Učitelji delujejo kot tutorji, v šoli jih učijo predvsem glavnih stvari, vzpodbujajo jih pa, da jih otroci med tednom sami poiščejo z željo po učenju novih stvari. Šole zagotavljajo tudi zdravstvene storitve, spolno vzgojo, nudijo jim tudi psihološko in družinsko svetovanje. (ILO, 1997a)

Družba Undugu v Keniji zagotavlja osnovno izobraževanje in učenje različnih spretnosti, ki je posebej namenjeno potrebam otrok s ceste. Namesto normalnega osemletnega šolskega programa, ki ga ponujajo javne šole, je ta šolski program skrajšan na tri leta. Tu dobijo osnovno znanje, na voljo imajo pa še eno leto praktičnega učenja. Glede na to, da vsi otroci nimajo možnosti obiskovanja niti triletnih šol, je Undugu ponudil možnost neformalnega pristopa v obliki šol z nepolnim učnim časom. (ILO, 1997a)

Bangladeški program Food-for-Education je pomenil močno vzpodbudo tamkajšnjim otrokom, da obiskujejo šolo. Program je otrokom ponudil štipendije. Čeprav je ta bila nekaj nižja od plače otroškega delavca, je bilo dovolj, da je pripomoglo k opuščanju dela in obiskovanju šole. Subvencije so zmanjšale otroško delo, obiskovanje šole pa se je proti pričakovanjem dvignilo le za majhen odstotek. Le 1/4 dečkov in 1/8 deklet, ki so opustili delo, so začeli obiskovati šolo. (Ravallion and Wodon, 1999)

Organizacija, poznana pod imenom The MV Foundation, v Indiji, je odprla številne izobraževalne tabore za otroške delavce in njihove družine. Teži k prikazovanju koristi izobraževanja in dokazuje dejstvo, da družine lahko preživijo tudi brez otrokovega zaslužka. Ob zaključku teh delavnic so otroci vključeni v običajne šole, na voljo pa jim je tudi učitelj, ki ga pošlje organizacija, da jim pomaga pri samem vključevanju. Program je bil priznan kot uspešen, njegovo izvajanje pa so začeli uvajati tudi v drugih predelih Indije. (Boonpala, et. al., 1997)

Skozi navedbe teh podatkov in različnih primerov lahko razberemo, da je otroško delo zelo kompleksen problem, h kateremu prispevajo različni faktorji. Kot že omenjeno, naj bi bilo tudi samo reševanje problema kompleksno in predvsem dolgoročno usmerjeno. Ne moremo govoriti o določeni rešitvi, ki bi otroško delo ukinila. Iz zgoraj naštetih primerov lahko razberemo, da so strategije specifične glede na vrsto dela, kulturo naroda, državo, možnosti ... Izobraževanje, kot ga prikazujejo primeri, vsekakor pripomore k odpravljanju otroškega dela, vendar proces ni tako enostaven, vključuje mnogo faktorjev in akterjev. Kot smo lahko videli, ima izobraževanje lahko tudi negativne posledice. Pot do odprave otroškega dela je trnova in še zelo dolga.

V nalogi je bilo podanih le nekaj primerov odpravljanja otroškega dela s programi izobraževanja. Kot je bilo že na začetku povedano, vidimo, da poteka odpravljanje otroškega dela v vsaki državi drugače, odvisno od države do države. Kot smo lahko videli, na otroško delo vpliva toliko dejavnikov, da ostaja kljub tem programom izobraževanja otroško delo še vedno prisotno. Rezultati so, a so prešibki. Za konec pa si podrobneje pogledjmo obravnavano problematiko otroškega dela na konkretnem primeru, to je v primeru Indije.

4. INDIJA

4.1 DEMOGRAFSKI PODATKI

Indija leži na azijskem kontinentu in jo uvrščamo med države v razvoju. Da bi si lažje predstavljali Indijo, njene značilnosti ter njeno povezanost s problemom, ki ga v tej nalogi proučujem, to je problem otroškega dela, je pomembno, da predstavim nekaj podatkov. Ti so predvsem demografskega in ekonomskega značaja.

Naj začnem z osnovnim podatkom, to je število prebivalstva Indije, ki je po zadnjem popisu prebivalstva leta 2001 bilo 1.014.003.817 (leta 1970 je ta podatek znašal le 555.043.000). Ekonomski kazalec, ki nam kaže bruto domači proizvod na prebivalca po kupni moči (GDPper capita/ppp), je 1.800 \$ (UNIC, 2002). Pričakovana življenjska doba v Indiji je v povprečju 62.50 let (moški 61,89 let, ženske 63,13 let), torej dokaj nizka, kar je odraz revščine in slabega življenjskega standarda. Starost populacije nam da razmerje 34 % pod 15 let, 62 % med 15 in 64 let, 4 % nad 64 let. Kot vidimo, so prebivalci Indije razmeroma mladi. Več kot tretjina Indijcev je mlajših od petnajst let, iz česar bi lahko sklepali, da ima lahko na eni strani Indija veliko število otrok, ki obiskujejo šolo, na drugi strani pa veliko število otroških delavcev.

Pereč problem Indije je revščina. V celotni Indiji je bilo leta 2001 okrog 260 milijonov prebivalcev (27 %), ki živi pod mejo absolutne revščine. Ta podatek je vzpodbujajoč, saj je leta 1993 bilo 320 milijonov revnih, to je 36 % celotnega prebivalstva. (Census of India, 2001) Naj omenim še indeks človeškega razvoja (HDI-Human Development Index), merjen pri UNDP, ki je bil leta 2001 0,571, kar Indijo uvršča na 115. mesto od 162 držav¹⁵ (UNDP, 2001). Indeks človeškega razvoja v Indiji je nizek, kar pomeni, da Indija spada med slabše razvite države.

Za nadaljnje obravnavanje našega problema, to je problema otroškega dela, je v tem delu pomemben podatek stopnja rojstev, ki je na 1.000 ljudi 27, umrljivost otrok (od 1.-4. leta) je 98 na 1.000 rojstev, kar kaže na še vedno zelo slabe življenjske in zdravstvene pogoje v državi.

¹⁵ Leta 1975 je HDI Indije bil 0,416.

Predvsem pa je pomemben podatek, da je v celotni Indiji pismenost le 65,4 % (med ženskami 54 %, med moškimi 76 %) ¹⁶ (Census of India, 2001). V primerjavi z drugimi državami v razvoju, ima Indija znatno manjši delež pismenih. Na Kitajskem je stopnja pismenosti 72,6 %, Šri Lanka ima stopnjo pismenosti 86,1 %, Indonezija pa 74,1 %. (Badiwala, 1998)

4.2 IZOBRAŽEVALNA POLITIKA

Izobraževanje je splošno priznано kot ključna komponenta "človeškega kapitala". Vloga izobraževanja kot dejavnika ekonomske rasti in njegov vpliv na kontrolo populacije, pričakovano življenjsko dobo, umrljivost otrok, izboljšanje prehrabnenih razmer in širjenje civilnih institucij sta pomembna. Proračunski izdatek, namenjen izobraževanju, je v Indiji okrog 3,8 % celotnega GDP (Badiwala, 1998).

Cilj izobraževalne politike je zagotavljanje izobraževanja za vse, prednostna področja so obvezno osnovno izobraževanje otrok med 6. in 14. letom starosti, popolno izkoreninjenje nepismenosti, poklicno izobraževanje, zagotavljanje otrokom posebne potrebe, poseben poudarek pa je namenjen izobraževanju žensk, šibkejših in manjšin. Leta 1950/51 je osnovno šolo obiskovalo 19,2 milijona otrok (13,8 % fantov, 5,4 % deklet), leta 1999/2000 pa je ta delež naslednji: 64,1 % fantje, 49,5 % deklet, kar je skupno 113,6 milijonov otrok. Naj omenim, da je v Indiji otrok med 0 in 14 let 347,54 milijonov, kar je približno 34 % celotne državne populacije, od teh je 169,03 milijonov deklet. Indija ima tako zelo nizko stopnjo otrok, ki obiskujejo osnovno šolo, ta je okrog 38 %. Podatek je zaskrbljujoč že v primerjavi z državami, ki prav tako sodijo med manj razvite, npr. s Kitajsko, ki ima 70 % vseh otrok v osnovni šoli, za Šri Lanko pa ta delež znaša 90,8 %. (Badiwala, 1998)

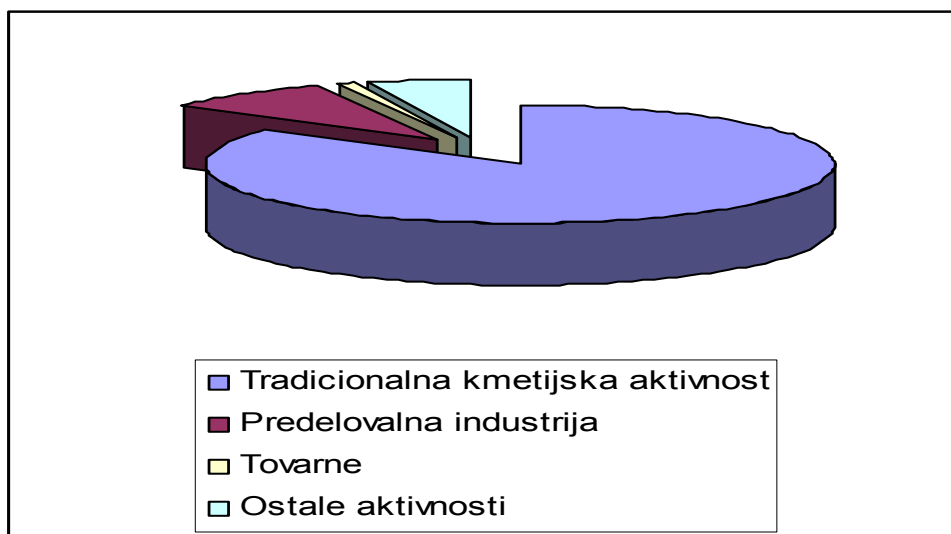
¹⁶ Pismenost je mišljena za osebe, starejše od 15 let, ki lahko berejo in pišejo.

4.3 OTROŠKO DELO V INDIJI

Indija ima največje število otroških delavcev na svetu. Po popisu prebivalstva leta 1991 je bilo 11,28 milijonov otrok med 5. in 14. letom vključenih v otroško delo od 200 milijonov, kolikor je otrok v tej starostni skupini. Druge raziskave so podale številke med 40 in 100 milijonov. (UNIC, 2002)

Število otrok pod štirinajstim letom starosti je v Indiji večje, kot je celotna populacija Združenih držav. Največji izziv za Indijo kot državo v razvoju je zagotovitev prehrane, izobraževanja in zdravstvene oskrbe tem otrokom. Otroci pod štirinajstim letom starosti predstavljajo okrog 3,6 % celotne indijske delovne sile. Devet od desetih otrok dela v svojem ruralnem družinskem okolju. Okrog 85 % je zaposlenih v tradicionalnih kmetijskih aktivnostih, manj kot 9 % jih dela v predelovalni industriji in storitvah. Le 0,8 % jih dela v tovarnah. (Badiwala, 2002)

Graf 4.1 : Sektorska struktura otroškega dela

4.3.1 Otroško delo skozi politični drobnogled

Ker je otroško delo kompleksen problem in zahteva specifične rešitve, so v boju proti otroškemu delu povezani tako vlada kot ljudstvo Indije. Pomembne so mednarodne politike in akcije, ki takorekoč morajo podpirati in ne ovirati naporov Indije, da se znebi otroškega dela. Indija že dolgo vodi aktivno politiko v zvezi s problemom otroškega dela in je prevzela ustavna, strukturna in razvojna merila za boj proti otroškemu delu. Indijska vlada je ratificirala vrsto ILO-konvencij, ki se nanašajo na otroško delo. Vlada Indije je odločena izkoreniniti otroško delo v državi. Indijska ustava vsebuje določila, ki zagotavljajo obvezno splošno osnovno izobraževanje.

39. člen Ustave Indije navaja:« ... država naj bi vodila svojo politiko predvsem v smeri zagotavljanja ... da zdravje in moč delavcev, moških in žensk ter nežna starost otrok ni izkoriščana, in da državljani niso prisiljeni zaradi ekonomske nujnosti opravljati dela neprimerne njihovi starosti, da je otrokom dana možnost zdravega razvoja v pogojih svobode in dostojanstva ter da sta otroštvo in odraščanje varovana pred izkoriščanjem in proti moralnim ter materialnim opustošenjem.»

Kot podpisnica UN Deklaracije o otrokovih pravicah¹⁷ je Indija že leta 1974 uvedla program nacionalne politike otrok. Politika potrjuje ustavne ukrepe in zagovarja, da je »politika države tista, ki mora nuditi ustrezne storitve otrokom pred in po rojstvu kot tudi v obdobju rasti ter zagotavljati njihov zdrav fizični, mentalni in družbeni razvoj«. Indija je leta 1992 ratificirala Konvencijo o otrokovih pravicah¹⁸. V skladu s tem se Indija obvezuje, da bo širila zavest o problemih, ki so povezani z otroki, ter v reševanje le-teh vključila vladne agencije, medije, pravosodje, javnost kot tudi same otroke. Vlada si mora prizadevati doseči cilje Konvencije in izboljšati zakonodajo, politike in sheme, da doseže standarde, predpisane v Konvenciji.

Indija je tudi podpisnica Svetovne deklaracije o preživetju, varstvu in razvoju otrok, ki je bila sprejeta na Svetovnem združenju za otroke leta 1990 v okviru Združenih narodov (World Summit for Children)¹⁹. Oddelek za ženske in razvoj otrok znotraj Ministrstva za razvoj človeških virov je oblikoval Nacionalni program za otroke. Večina priporočil tega programa

¹⁷ UN declaration on the Rights of the Child, 1959

¹⁸ Convention on the Rights of the Child, 1990

¹⁹ World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children, 1990

se odraža v indijskem Nacionalnem programu za akcijo. Indijska politika o otroškem delu se že dalj časa ukvarja s problemom otroškega dela. Opira se predvsem na ILO resoluciji iz leta 1979, ki predvideva kombinacijo uporabe tako meril, ki prepovedujejo otroško delo, kot tudi meril za humanizacijo otroškega dela, kjer tako delo ne more biti takoj ukinjeno.

Akt o otroškem delu (prepoved in regulacija) iz leta 1986²⁰ v Indiji prepoveduje zaposlovanje otrok pod 14. letom starosti v tovarnah, rudnikih in drugih oblikah nevarnih zaposlitev ter uravnava delovne pogoje otrok v drugih zaposlitvah.

Sredstva indijske vlade, namenjena za odpravo otroškega dela, so leta 1995/96 znašala 10 milijonov \$, naslednje leto 16 milijonov \$, za leto 1998/99 pa so narasla na 21 milijonov \$ (Badiwala, 2002). Na mednarodni ravni je bila Indija prva država, ki je pristopila k Mednarodnemu programu za eliminacijo otroškega dela (IPEC) pri ILO leta 1992, in sicer s podpisom Memoranduma o sporazumu z ILO. V okviru IPEC programa je ILO med leti 1992 in 1996 namenil Indiji 4.15 milijonov \$, program pa se še vedno nadaljuje (Child Labour and India, 2002). Ali je to dovolj za odpravo največje svetovne populacije delovnih otrok in kako lahko to dosežejo? Je lahko za te otroke v Indiji izobraževanje rešitev? Ti otroci se nahajajo v začaranem krogu. Ker so ti otroci zaradi revščine prisiljeni v delo, ne morejo obiskovati šole. Po drugi strani je šola tista, ki bi jim dala zavest, da se osvobodijo dela, vendar bi se z opustitvijo dela znašli brez prihodkov, potrebnih za preživetje. Tudi tu si lahko zastavimo že večkrat zastavljeno vprašanje: Ali obstaja rešitev?

4.3.2 ILO – IPEC in izobraževanje otrok, odvzetih iz dela

Problem otroškega dela v Indiji na svoj način rešuje tudi IPEC, Mednarodni program za odpravo otroškega dela. Indija je bila med prvimi državami, pristopnicami programa. Izobraževalni ukrepi so eni bolj učinkovitih instrumentov za preprečevanje otroškega dela in okrevanje bivših otroških delavcev. Otroci, ki nimajo dostopa do osnovne izobrazbe, imajo malo, oziroma nimajo nobene druge možnosti kot vstop na trg delovne sile, kjer so prisiljeni delati v nevarnih pogojih dela in pogojih izkoriščanja. Izkušnja ILO-vega mednarodnega programa za odpravo otroškega dela (IPEC) je pokazala, da so izobraževalni ukrepi osrednji za preprečevanje in odpravo najhujših oblik otroškega dela.

²⁰ Child Labor (Prohibition & Regulation) Act 1986 of India

Napori za doseganje programa Izobraževanja za vse (World Declaration on Education for All, 1990) in odpravo otroškega dela so tesno povezani. Neplačano in obvezno šolanje, kot je določeno v ILO konvenciji št.138 (ILO Minimum Age Convention, 1973), je ključni element za preprečevanje otroškega dela. Kot dopolnilo programa vlade Indije za odpravo otroškega dela je bil znotraj Nacionalne projektne družbe otroškega dela (*National Child Labour Project Societies /NCLP/*) določen specifični program proti nevarnim in izkoriščevalskim oblikam otroškega dela, ki obsega področja Mirzapur in Firozabad v Uttar Pradesh; Coimbatore in Virudunagar predel v Tamil Nadu in Jaipur v Rajashanu.

Program ozko odseva dejstvo, da je otroško delo kompleksen, multidimenzionalen problem. Vključevati mora različne, toda hkrati integrirane komponente, kot so:

- družbene strukture, ki podpirajo program z vključevanjem staršev in družbe v vaseh;
- ustanavljanje skupin za samopomoč mater in otrok, ki so bili izvzeti iz dela;
- mobilizacija vladnih funkcionarjev;
- trgovinske unije, ki ne bodo dovoljevale zaposlovanje otrok.

Obstajajo tri vrste neposrednih intervencij, ki se nanašajo na aktivnosti izobraževanja in s tem odstranitev otrok iz otroškega dela ali preprečitev otrokom vstop na trg delovne sile.

Intervencije so:

1. tečaji v Tranzicijsko izobraževalnih centrih (*Transitional Educational Centres /TEC's/*) za otroške delavce, preden so poslani v formalne šole;
2. delavnice za učenje spretnosti za otroke med 13. in 16. letom, da se tako poveča njihova možnost zaslužka;
3. mobilizacija družbene podpore za otroke med 5. in 7. letom, ki bi bili kakorkoli vpoklicani med delovno silo.

V skoraj vseh indijskih državah je bilo odprtih okrog 80 celodnevnih centrov TECs s po 25 otroki za zagotovitev boljše kvalitete šolanja. Zagotovljeno je tudi ustrezno urjenje učiteljev v okviru centrov za učenje z izboljšano kvaliteto učnih materialov in založenostjo s knjigami. Okolje šole postane privlačnejše z vključitvijo igre, glasbe in drugih aktivnosti kot tudi z zagotovitvijo opoldanskega obroka in šolskih uniform za otroke. V dveletnem obdobju naj bi tako otrok dosegel nivo za vstop v formalno šolo. TECs naj bi delovali le kot centri za zagotovitev premostitvenih tečajev za otroke, ki bi jih pripravili za vstop v uradne šole znotraj

okraja. Tako je prisotnost vsakega otroka v centru le začasna. Poklicno učenje je zagotovljeno starejšim otroškimi delavcem, ki se ne morejo vključiti v noben izobraževalni nivo, ker so starejši od 13 let. Projekt zagotavlja poklicno učenje 200 otrokom med 13. in 16. letom starosti v vsakem okrožju. Ti otroci se učijo šivanja, vezenja in druga opravila v okviru tekstilne industrije, popraviljanja avtomobilov, električarstva, kleparstva. Pričakovano je, da znanje teh veščin lahko izboljša poklicno prihodnost otrok, da bodo dobili boljše plačano delo ali vsaj možnost do izbire dela. (UNIC, 2002)

4.3.3 Delovanje agencij Sistema ZN v Indiji

Na mednarodni ravni je problem otroškega dela v Indiji prevzelo nekaj agencij Združenih narodov, te so UNICEF, UNDP, ILO, UNESCO in UNFPA. Skupaj predstavljajo Sistem Združenih narodov v Indiji. V prvi vrsti se zavzemajo za splošno osnovno izobraževanje ter za boljše dostopnost in učinkovitost primarnega izobraževanja.

Agencije Sistema ZN gledajo na otroško delo v Indiji kot na kršitev otrokovih osnovnih pravic do izobrazbe, omejevanje harmoničnega socialnega, fizičnega in mentalnega razvoja in v določenih primerih kršitev otrokove moralne in fizične integritete. Otroško delo ne sme biti dopuščeno v nobeni obliki, treba ga je preprečiti in odpraviti. Ker odpravljanje otroškega dela poteka po fazah, ima prednost ukinitvev najbolj netolerantnih in izkoriščevalskih oblik otroškega dela. Agencije Sistema ZN menijo, da je s tem, ko je Indija ratificirala Konvencijo ZN o otrokovih pravicah (CRC) odločena preprečiti vsako obliko otroškega dela v državi in postaviti izobraževanje kot primarni način za preprečevanje in odpravo otroškega dela. Vsi otroci zunaj šolskega sistema so otroški delavci ali potencialni otroški delavci in le uvedba univerzalnega in obveznega osnovnega izobraževanja lahko prepreči, da bi postali žrtve neustreznih družbenih razmer. Za to je pomemben ustrezen razvoj izobraževalne infrastrukture (učitelji, olajšave in nadomestila) in ponudba kvalitetne, vsem dostopne formalne izobrazbe. Tako bi bilo omogočeno vključevanje otrok v sistem formalnega izobraževanja, vključno z otroškimi delavci.

Neformalno izobraževanje, s šolami z nepopolnim učnim časom, je tako najlažje prehodno orodje za pridobitev otrok, prav tako pa je v tem kontekstu pomembno poklicno učenje. Neformalno izobraževanje lahko pomaga privedi otroške delavce v formalni šolski sistem.

Z zagotavljanjem možnosti zaposlitve odraslim članom družin in ozaveščanjem o vrednotah učenja, lahko neformalno izobraževanje izboljša učne vidike takih družin. Lahko spremeni tudi njihovo potrebo pošiljanja otrok na delo.(UNIC, 2002)

4.3.4 Janshala program

Janshala, skupni program za osnovno izobraževanje, ki ga je uvedla centralna vlada Indije v sodelovanju s petimi agencijami ZN – UNICEF, UNDP, UNFPA, UNESCO, ILO, je bil s strani ZN ocenjen kot ena boljših praks na svetu v letu 2002/03. Kot del naporov za univerzalizacijo osnovnega izobraževanja je pet agencij ZN skupaj z Vlado Indije zagotovilo finančno in tehnično podporo za osnovni izobraževalni program, ki bi temeljil na skupnosti, to je Skupni program Vlade Indije ter Sistema ZN za izobraževanje ali Janshala program (Joint Government of India-UN System Education Programme or Janshala Programme).

Janshala je decentraliziran program, ki izhaja iz konteksta DPEP (District Primary Education Programme). Janshala program je oblikovan tako, da pripravi šole in skupnosti, ki niso pod DPEP.

Izkušnje agencij ZN na različnih področjih so pripomogle k oblikovanju programov:

- izkušnje ILO pri otrocih na delu;
- izkušnje UNDP-ja pri kreditih, dajanju podpore družini, organiziranju ženskih skupnosti;
- izkušnje UNESCA pri oblikovanju učne snovi, učenju, poučevanju;
- izkušnje UNFPA v izobraževanju odraščajočih deklet;
- prispevek UNICEFA s široko paleto izkušenj pri načrtovanju in izvajanju učenja. (Annual Report, 2001)

Cilj Janshale je priti do deklet in marginaliziranih populacij otrok, kot so otroški delavci, taki, ki pripadajo nižjim kastam in plemenom, manjšinam, otrokom s poškodbami, revnim urbanim otrokom v oddaljenih krajih in izboljšati njihovo prisotnost v osnovnem izobraževanju (UNIC, 2002). Najpomembnejše pri Janshala (ki v prevodu pomeni šole skupnosti) programu je mobilizacija skupnosti, približevanje izobraževalnega procesa urbanim otrokom in odraščujočim dekletom ter posodobitev izobraževanja. Janshala želi utrditi sodelovanje skupnosti, izboljšati nastop učiteljev in zagotoviti prisotnost deklet v šolah. Namen je vzpostaviti več različnih šol z možnostjo izbire v oddaljenih krajih ter vključiti skupnost v

šolski program. Zavzema se za univerzalizacijo osnovnega izobraževanja (UEE), s posebnim poudarkom na problemu deklet in marginaliziranih otrok (UNESCO, 2003). Skupni projekt Sistema ZN ima tudi cilj spremeniti vladne šole v šole skupnosti ter umestiti projekt znotraj Vladnega urada za izobraževanje, ki bo načrtoval in nadzoroval iniciative.

Cilji, prijem in strategije Janshale temeljijo na izkušnjah in praksi agencij Sistema ZN. Janshala je bila mišljena kot fleksibilen model za eksperimentiranje. Zavzemajo se za izvajanje strategij in ukrepov, ki bi prinesle skupno sodelovanje in delovanje staršev, učiteljev in skupnosti, da se privede vse otroke v šole, jih pusti v šoli in jim zagotovi kvalitetno izobraževanje. Program je v svojem prijemu popoln, saj vključuje učitelje in nalaga lokalni družbi upoštevanje šole kot njihove lastne in ne kot še eno vladno ustanovo. Usmerjen je na izboljšanje kvalitete učiteljev. Glede na različnost indijskih držav, z upoštevanjem velikosti in različnosti, mora biti tudi pristop od države do države različen. Ideja je bila pomagati učiteljem, staršem in družbi poiskati lokalne in kreativne rešitve za njihove izobraževalne potrebe.

Izvajanje programa se je začelo konec leta 1998 v večini držav. Države naj bi gradile na lastnem talentu in se istočasno učile od izkušenj drugih narodov, držav in mednarodno podprtih programov osnovnega izobraževanja. Na začetnem nivoju je vsak državni program prevzel nalogo odkriti razlog, zakaj so otroci izven šole, urediti osnovnošolsko infrastrukturo in širiti zavest znotraj skupnosti. Po tem so bili vzpostavljeni odbori (*Village Education Committees /VECs/*). Ti so aktivno vključeni v izboljšanje šol in drugih aktivnosti za univerzalno vključenost in zadržanje otrok v osnovnih šolah. Druge večje aktivnosti so usmerjene v šolanje učiteljev, vzpostavljanje nadomestnih šol v manjših in bolj oddaljenih krajih ... Program trenutno zajema 1 mio otrok. (UNESCO, 2003)

Od začetka pa do danes je bilo s pomočjo Janshale odprtih čez 2000 različnih šol, program je privedel v šole veliko otrok, ki niso hodili v šolo, izšolal 58.000 učiteljev in vzpostavil VECs v 15.000 vaseh. (The Hindu, 2002)

Iz napisanega lahko razberemo, da izobraževanje znatno prispeva k odpravljanju otroškega dela. Prav Janshala program z različnimi prijemi, pristopi, oblikami izobraževanja to nalogo resno izpolnjuje. Žal pa Janshala v taki množici delovnih otrok, kot jih ima Indija, pomeni le kapljico v morju, saj bi takih ali podobnih programov moralo biti veliko. Za otroke in družine, ki prejmejo pomoč določenih programov, obstaja vsaj možnost, da bodo morda nekega dne

izšli iz tega začaranega kroga. Janshala je le eden od možnih programov, takih oziroma podobnih je še več, kljub temu pa problem ostaja. Tu imamo opraviti, kot že povedano, z velikim številom delovnih otrok. Velika, pravzaprav največja prepreka, pa je revščina, ki tem otrokom onemogoča šolanje oziroma jih v delo prisili. Velik pomen ima kultura in tradicija. Največje breme otroškega dela pa bi morala prevzeti država in delodajalci, ki otroke izkoriščajo. Zakaj država nič ne ukrene proti tem? Drži z delodajalci in hkrati služi na račun poceni delovne sile? Tudi to je možen odgovor, ki pa žal ni nikjer javno priznan.

5. ZAKLJUČEK

Iz napisanega smo videli, da izobraževanje veliko pripomore k zmanjševanju otroškega dela. Z osnovno izobrazbo imajo otroci možnost do boljšega jutri, do možnosti izbire, znanja, predvsem pa pravico do otroštva, ki jim je z delom kratena.

Pot pa ni lahka. Ni dovolj, da se pojavi nekdo z določenim programom in namenom, da spravi otroke v šolo. Iz podatkov v nalogi smo lahko razbrali, da je za te otroke pomemben zaslužek, od njega je največkrat odvisno otrokovo preživetje in preživetje njegove družine. Nasploh pa ima velik pomen tudi kultura, tradicija in prepričanja, iz katerih otrok izhaja. Zato se lahko zgodi, da ima šola včasih negativne posledice namesto pozitivnih.

V državah, kakršna je Indija, je že manjše povečanje obiskovanja šol in s tem odstotni upad otroškega dela zelo viden. V manjših državah, kjer je stopnja otroškega dela manjša, pa nam sam problem ne izgleda tako pereč. Žal je to le lažna predstava. Otroško delo je grozovit problem, ne glede na državo, kjer se pojavlja, in ne glede na njegovo razsežnost.

Otroško delo se da odpraviti na več načinov, poglaviten med njimi je vsekakor izobraževanje. Z motivacijo otrok do učenja, dodeljevanjem hrane, neplačanim šolanjem, subvencijami staršem v zameno, da pošiljajo otroke v šole, boljšo dostopnostjo do šol in prilagodljivostjo učnih programov, ozaveščanjem o pomembnosti in prednostih izobrazbe se vsekakor da začeti reševati problem. Ta pot pa je zelo dolga in težka.

Iz napisanega lahko sklepam, da je trditev v na začetku zastavljene hipotezi pravilna, saj rezultati so, a majhni in otroško delo bo še dolgo prisotno. Menim, da je v prvi vrsti za odpravo problema odgovorna država, in sicer tako, da za te otroke poskrbi, kot tudi da poskrbi za nekaznovane delodajalce, ki otroke zaposlujejo. Države, če ste podpisnice dokumentov, ki obsojajo in prepovedujejo otroško delo, zakaj se teh prepovedi ne držite in ne vzgajate vseh otrok za njihov boljši jutri?

6. LITERATURA

Annual Report (2001): Department of Education, Ministry of Human Resource Development, Government of India

URL: http://www.un.org.in/JANSHALA/scope_htmls/context.html

datum: 15.07.2003

Boonpala, et.al. (1997): "Educational Strategies for the prevention and elimination of child labour", Synthesis report of 13 country studies. International Labour Office, Geneva.

Badiwala, Mitesh (1998): Causes, Governmental Policies and the Role of Education Working Paper. Florence, Italy. International Child Development Centre

Boyden, Jo (1993): "The Relationship between education and child work", Innocenti Occasional Paper CRS No.9. Florence, Italy. International Child Development Centre

Burra, Neera (2002): Poverty and Human Development: Getting children out of work and into school. UNDP India Strategy

URL: <http://hdrc.org.in/childrenandpoverty/undpch.htm>

datum: 12.03.2003

CACL (1999): "An Alternative Report on the Status of Child Labour in India", Submission to the UN CRC.

URL: <http://www.globalmarch.org/worstformsreport/world/india.html>

datum: 18.03.2003

Census of India (2001): Office of the Registrar General, India

URL: <http://www.censusindia.net>

datum: 12.03.2003

Embassy of India, Washington (1997): "Child Labour and India".

URL: <http://www.indiaembassy.org/policy/child-labour/childlabour.htm>

datum: 18.03.2003

Glasinovich, Walter A. (1996): Why should we eliminate Child Labour?

URL: http://www.coeti.org.py/info1/art1_eng.htm

datum: 12.06.2003

ILO (1996): Report VI(1) Child Labour: Targeting the Intolerable, International Labour Conference, 86th Sessio, Sixth item on the Agenda. International Labour Office, Geneva

ILO (1997a): "Education and Child Labour", Background Paper. International Conference on Child Labour, Oslo, 27-30 October, 1997

ILO (1997b): "Relationships between Education and Child Labour", Issues Paper. International Conference on Child Labour, Geneva

ILO (1997c): "Strategies for Eliminating Child Labour", Synthesis document. International Labour Office, Geneva

ILO (1998): "Statistics on working children and hazardous child labour in brief". International Labour Office – Bureau of Statistics, Geneva

URL: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/child/childhaz.htm>

datum: 07.05.2002

ILO (1999): "Combatting Child Labour". The legal framework.

URL: http://www.ilo.org/public/english/standards/norm/whatare/cld_papr.htm

datum: 12.03.2003

ILO (2000): "Eliminating Child Labour."

URL: http://www.endchildlabour.org/standards/ilo_ipec.html

datum: 22.05.2003

ILO (2002): "How IPEC Works with Teachers".

URL: <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/teachers/index.htm>

datum: 22.05.2003

Lenardič, Nina (2001): Otroško delo kot razvojni problem – stališča držav o konvenciji Mednarodne organizacije dela o najhujših oblikah otroškega dela. Diplomsko delo, Ljubljana

Mansurov, V.A. (1993): "Child Work in Russia." Working Paper. Geneva, ILO

Ministry of Foreign Affairs (1996): "Follow-up to the World Summit for Social Development in Copenhagen.

URL: http://odin.dep.no/odinarkiv/norsk/dep/ud/1996/pressem/032005-070127/index_do4000...

datum: 12.06.2003

Munmun, Jha; Kanpur, Barun S. Mitra (1999): "International Trade and Child Labour: The role of the market. Liberty institute Briefing Paper on Trade and Development

URL: <http://www.angelfire.com/mi/libertyinstitute/trchlab.html>

datum: 22.03.2003

Myrstad, Geir (2000): "From Exploitation to Education: Action against the worst forms of Child Labour through Education and Training", World Education Forum, Dakar, Senegal, 26-28 April, 2000

URL: <http://www.ilo.org/public/english/standards/ipec/publ/education>

datum: 12.12.2002

Raphael, A. (1996): Eliminating Child Labour in Brazil: Out of the fields, into the schools. UNICEF Brazil.

URL: www.unicef.org/aclabor/educbp.pdf

datum: 12.03.2003

Ravallion, M., Quentin Wodon (1999): "Does Child Labour Displace Schooling? Evidence on Behavioral Responses to an Enrollment Subsidy." Study Paper. World Bank.

UNDP (2001): Human Development Report 2001. Oxford University Press, New York

UNESCO (2001a): World Declaration on Education for All, World Conference on Education for All, 5 – 9 March, 1990, Jomtien, Thailand.

URL: http://www.unesco.org/education/efa/ed_for_all/background/world_conference_jomtien.shtml

datum: 12.12.2002

UNESCO (2001b): World Education Forum, Dakar, Senegal, April 2000. Background paper.

URL: http://www.unesco.org/education/efa/wef_2000/index.shtml

datum: 12.12.2002

UNESCO (2003): "Janshala – Towards Empowered Community Schools".

URL: <http://www.ukhap.nic.in/featuredu1.htm>

datum: 05.04.2003

UNIC (2002): "UN and Education"

URL: <http://www.unic.org.in/News/2002/ds/sep.htm>

datum: 05.04.2003

UNICEF (1997): The State of the World's Children.

URL: <http://www.unicef.org/sowc97/report/shapes.htm>

datum: 15.03.2003

UNICEF Ecuador. Quality Schools for working boys, girls and adolescents. A project profile.

United Nations Economic Commission for Latin America and Caribbean (1995): Social Panorama of Latin America. Santiago, Chile: ECLAC

Wallace, Rebecca (1997): International Human Rights – Text and Materials. Sweet & Maxwell, London

The Hindu (2002): "Janshala get noticed by UN", Wednesday, July 3, 2002.

URL: <http://www.un.org.in/JANSHALA/apriljune2002/byun.htm>

datum: 22.06.2003

The Working Stiff Journal (1999): "International Union says States Violates Labor Rights".
The Working Stiff Journal, vol.2, No.7, September 1999

URL: <http://uts.cc.utexas.edu/~rjensen/vol2no7/international.htm>

datum: 12.12.2002

